

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**TEMETTUÂT DEFTERLERİNE GÖRE
OSMANCIK KAZASI'NIN SOSYAL ve İKTİSADİ YAPISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

159355

**Hazırlayan
HÜMEYRA KARABIYIK**

**Tez Danışmanı
PROF. DR. NECDET HAYTA**

Ankara - 2005

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hümevra KARABIYIK'a ait "Temettuât Defterlerine Göre Osmancık Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı" adlı çalışma, jürimiz tarafından Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Necdet HAYTA

Üye: Doç. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Üye: Yrd. Doç. Dr. Şennur ŞENEL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
A- OSMANCIK KAZASI'NIN COĞRAFI YAPISI	1
B- OSMANCIK KAZASI'NIN TARİHİ	1
C- TEMETTUÂT DEFTERLERİ	6
BİRİNCİ BÖLÜM	10
SOSYAL YAPI.....	10
A- OSMANCIK KAZASI'NIN MAHALLELERİ- KÖYLERİ VE NÜFUSU	10
1- Mahalleler	10
2- Köyler.....	12
3- Mahalle ve Köylerin Nüfusu	15
B- HÂNE REİSLERİNİN KULLANDIĞI İSİM, UNVAN VE LÂKAPLAR..	20
1- Aile İsimleri	20
2- Şahıs İsimleri	22
3- Unvan ve Lâkaplar	25
C- HÂNE REİSLERİNİN MESLEK VE GELİR GRUPLARINA GÖRE ...	26
DAĞILIMI	26
1- Tarımla İlgili Meslekler	28
2- Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler	31
a- Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf.....	31
b- Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf	32
c- Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf.....	33
d- Madeni Eşya Üreten ve Satan Esnaf	34
e- Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf.....	35
f- Diğer Esnaf	35
3- Diğer Meslekler	36
a- Askeri ve İdari Görevliler	36
b- Dini Görevliler	41
c- Eğitim ve Diğer Alanlardaki Görevliler	43
d- Üretim Dışında Bulunan Hâne Reisleri	43
İKİNCİ BÖLÜM.....	46
İKTİSADİ YAPI	46
A- GELİR DAĞILIMI	46
1- Hâne Reislerinin Gelir Kaynakları	46
2- Hâneler Arası Gelir Dağılımı	49
3- Mahalle ve Köyler Arası Gelir Dağılımı	53
B- VERGİLER	57

1- Vergi-i Mahsûsa	58
2- Öşür Vergisi	61
3- Ağnâm Vergisi	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	67
TARIM VE HAYVANCILIK	67
A- TARIM	67
1- Toprağın Miktarı ve Kullanım Şekli	67
2- Toprağın Hânelere Göre Dağılımı	69
3- Toprağın Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı	73
4- Yetiştirilen Ürünler	76
B- HAYVANCILIK	80
1- Büyükbaş Hayvancılık	80
2- Küçükbaş Hayvancılık	83
3- Arıcılık	84
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	88
EKLER	97
ÖZET	
SUMMARY	

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.s.	: Adı Geçen Sözlük
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.CRD.	: Bâb-ı Defteri Ceride Odası
DİE.	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DTCFD.	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
G.Ü.	: Gazi Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
IRCICA.	: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
ML. VRD. TMT.	: Maliye Vâridât Muhâsebesi Temettuât

OTAM. : Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi

S. : Sayı

s. : Sayfa

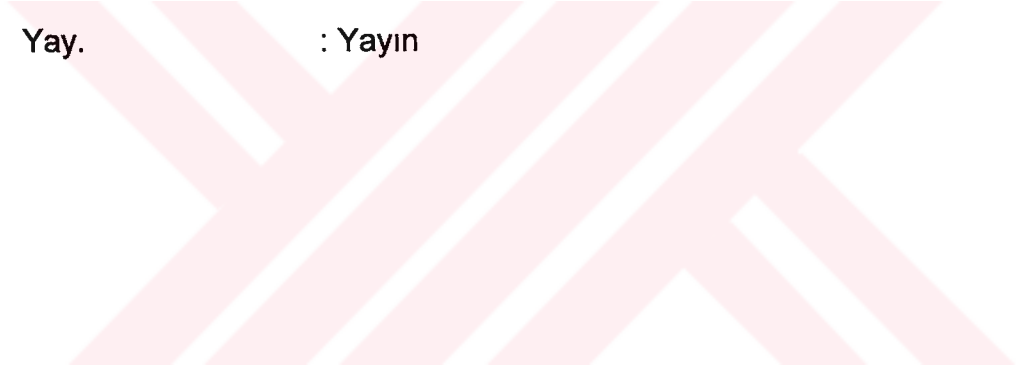
SVA. : Salnâme-i Vilâyât-ı Ankara

SVS. : Salnâme-i Vilâyât-ı Sivas

TDK. : Türk Dil Kurumu

TTK. : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayın

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki genel yapısının en doğru şekilde anlaşılabilmesi, devletin idari birimlerini teşkil eden sancak ve kazaların iktisadi ve sosyal yapılarının incelenmesi ile sağlanabilir. Bu yapının anlaşılabilmesi ise Tanzimat Döneminde halktan adil vergi alınması amacıyla Osmanlı Devleti'nin büyük bir kesiminde uygulanan emlak, arazi, hayvanat ve temettuât sayımları sonucu oluşan Temettuât Defterleri ile mümkündür. Çünkü bu defterler ait oldukları bölgeye ve döneme dair önemli bilgileri bünyesinde barındırmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Maliye Nezareti Temettuât Defterleri katalogunda kayıtlı 1260-1261/1844-1845 tarihlerine ait Ankara Vilayeti Çorum Sancağı Osmancık Kazası Temettuât Defterleri, tez çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Çalışmamızda Osmancık Kazası'nın 9 mahallesi, 26 köyü incelenmiştir. Her mahalle ve köyün ayrı bir defteri olup Kale Mahallesi ile Mukbılağa Mahallesi ve Sarpun Köyü ile Kızıltepe Köyü aynı defterlere kaydedilmişlerdir. Ayrıca Gemiciler, Hıdırlık ve Güney Mahallelerinin bazı sayfalarında boşluklar bulunmaktadır.

Bu çalışmada genel olarak Osmancık Kazası'na ait mahalle ve köylerin durumu, farklı kaynaklara ve dönemlere göre nüfus özellikleri, hâne reislerinin isimleri, lakapları, aile adları, meslekleri, gelir kaynakları, ödedikleri vergi miktarı, sahip oldukları toprak miktarı ve hayvan sayısı, yetiştirdikleri ürünler hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmamızda bu bilgilerin tablolar halinde dökümü verilerek daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

Sözlerimi tamamlarken çalışmamın her aşamasında tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Necdet Hayta'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Hümeysra KARABIYIK

Ankara-2005

GİRİŞ

A- OSMANCIK KAZASI'NIN COĞRAFİ YAPISI

Osmancık, Çorum ilinin kuzeyinde Karadeniz'i ve doğuyu batıya bağlayan önemli bir ulaşım noktasında yer almaktadır. Batısında Kargı, doğusunda Samsun'un Vezirköprü ve Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçeleri bulunmaktadır.

Osmancık arazisi dağlık ve tepelik olup, Ada Dağı (1100 m), Yanıkdağ (1200 m.), İnegöl Dağı (1864 m.) ve Alan Dağı'nın batı yamaçları ilçenin topraklarına uzanmaktadır. Bu dağların ve tepelerin arasında ise Kızılırmak'ın geniş vâdi tabanı yer almaktadır. Dar bir ova görünümündeki bu düzlüklerin yüksekliği 400 m. kadardır. Burası alüvyonlarla örtülü çok verimli topraklardan oluşmaktadır. İklimi de elverişli olduğundan bu bölgede tahıl, pirinç ve sıcak yerlerin bitkilerinden pamuk, nar ve incir yetiştirilebilmektedir.¹

Osmancık oldukça zengin bir su ağına sahiptir. Bunu sağlayan da kent üzerinden geçen Kızılırmak'tır. Kızılırmak'ın düzgün olmayan, girintili ve düzensiz bir akışı bulunmaktadır.²

B- OSMANCIK KAZASI'NIN TARİHİ

XIX. yüzyıl seyyahlarından William F. Ainsworth'un 1840'larda 300 ev, 5 mescid, han ve hamamlarıyla modern ve işlek bir kent dediği³ Osmancık'ın tarihi Hititlere kadar uzanmaktadır. Çünkü bölgede bulunan antik kalıntılar, Osmancık'ta Hitit yerleşmesinin varlığını kanıtlamaktadır. Fransız coğrafyacı D'anville'nin Pimoliza antik kentinin Osmancık'ta kurulduğu yönündeki görüşü Anderson Cumont ve W. Ramsay tarafından da kabul görmüştür. Pontus

¹ **Türk Ansiklopedisi**, Osmancık Maddesi, C.XXVI, Ankara, 1977, s.85.

² **Çorum'da Cumhuriyetin On Beş Yılı**, İstanbul, 1938, s.9.

³ William Francis Ainsworth, **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, London, 1842, s.98.

Kralı Mitridates zamanında, bu yöre sık sık saldırılara uğramış, bu saldırıları önlemek amacıyla Pontuslu komutan Aflan'ın yaptırdığı kaleden esinlenerek, kent bir süre "Aflan" diye anılmıştır. Osmancık, Bizans yönetimine girince adı Aflonos ya da Eflânûs⁴ olarak değiştirilmiştir.⁵ Roma ve Bizans döneminde Osmancık, geliş-gidişi denetleme altında bulundurma, vergi-gümrük gibi hususların temin edilebilmesi için "müstahkem" hale getirilmiştir. Bu amaçla, kentin kuzey-doğusundaki kayalıklar kale görevini üstlenmiştir.⁶

Osmancık Kazası'nın Türklerin eline geçmesi Dânişmendliler döneminde gerçekleşmiştir. Süleyman Şah'ın 1085 yılında Anadolu birliğini kurmayı başardıktan sonra aynı yıl ölümü üzerine kendi yerine tayin ettiği emirler bağımsızlık kazanarak kendi beyliklerini kurmuşlardır. XI. yüzyıl sonlarında Anadolu çeşitli yönetim birimlerine ayrılmış, bunlar içinde özellikle Dânişmend Ahmet Gazi'nin kurduğu Dânişmend Beyliği kuvvetlenerek genişlemiştir.⁷ Dânişmend Gazi, Kızılırmak ve Yeşilirmak dolaylarıyla Sivas Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Çorum, Malatya şehirlerini beyliğine katmıştır.⁸ Dânişmend -nâme'de, Dânişmend Gazi'nin arkadaşları olarak gösterilen Kara-tekin Çankırı ve Kastamonu taraflarını, Süleyman Samsun ve sahillerini, Osman⁹ da Eflânûs'u yani Osmancık'ı fethetmiştir. İşte Osmancık adı, fatihi Osman'dan gelmektedir.¹⁰

Dânişmendlilerden sonra Osmancık Kazası Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenliği altına girmiştir. Bu devletin yönetimi altında olduğu XIII. yüzyılın ikinci yarısında bölge, bir taraftan tarikat hareketlerinin diğer

⁴ Osman Turan eserinde Osmancık'ın Dânişmendliler tarafından ele geçirilmeden önceki ismini Eflânûs olarak vermektedir. Bkz. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1993, s.125.

⁵ **Yurt Ansiklopedisi**, Çorum Maddesi, C.III, İstanbul, 1982, s.2043.

⁶ Fügen İter, "Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık", **Belleken**, C.LII, S.202, Ankara, 1988, s.536.

⁷ Ömür Bakırer, "Bizans Danişmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", **5. Hitit Festival Komitesi Çorum Tarihi**, Tarihsiz, s.60.

⁸ Osman Turan, **a.g.e.**, s.112; Mükrimin Halil Yınanç, "Dânişmendliler", **İslam Ansiklopedisi**, C.III, İstanbul, 1945, s.469.

⁹ Hüseyin Hüsameddin eserinde Osmancık fatihinin "Sorkun Emiri (Osmancık Bey) İbn Mehmed Bey" olduğunu belirtmektedir. Bkz. Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.II, İstanbul, 1329-1332, s.287.

¹⁰ Osman Turan, **a.g.e.**, s.86.

taftan da Moğol istilalarının etkisi altında kalmıştır.¹¹ Anadolu Selçuklularının Moğol hâkimiyetine girmeleri üzerine de kent, Rükneddin Kılıçarslan'a verilen ve merkezi Amasya olan bölge içinde yer almıştır.¹²

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu devlet ve beyliklerin birbiri üzerine nüfuz mücadelelerinin bulunduğu bir bölge haline gelmiştir. Bu dönemde özellikle Orta Anadolu'da gücünü hissettiren bir devlet olarak Kadı Burhaneddin Devleti tarih sahnesine çıkmıştır. 1380 yılında Eretna Beyliği topraklarını ele geçirerek hükümdarlığını ilan eden Kadı Burhaneddin Anadolu'daki siyasi dengeyi Osmanlılar aleyhine bozmuştur. Çünkü Kadı Burhaneddin bir taraftan Osmanlıların geliştirmeye çalıştıkları Bursa-Tebriz ticaret yolu üzerindeki önemli merkezleri alarak bu yolu kontrol etmeye başlamış, diğer taraftan Malatya'yı alarak Memlûk Sultanlığı ile ilişkileri etkilemiştir. Böylece 1390'larda Anadolu'da Osmanlılara karşı ciddi bir kuvvet olduğunu da göstermiştir.

Osmanlı Devleti'ne karşı Kadı Burhaneddin tehlikesinin yanısıra Kuzey Anadolu bölgesinde Candaroğulları ve Orta Anadolu bölgesinde Karamanoğulları tehlikesi Yıldırım Bâyezid'in (1389 -1402), 1390 yılında Anadolu hareketine geçmesine neden olmuştur.¹³ Sultan Bâyezid ilk olarak 1391 yılında Candaroğlu Süleyman Paşa'nın merkezi olan Kastamonu'ya hücum etmiştir. Süleyman Paşa Kadı Burhaneddin ve Karamanoğlu'ndan yardım istemişse de kent Sultan Bâyezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹⁴ Bu başarının ardından Osmanlı Sultanı, Kadı Burhaneddin'e bir mektup göndererek "Dostunuz Süleyman Paşa'yı ortadan kaldırdım ve onun ülkesini yönetimim altına aldım" demiştir. Kadı Burhaneddin de ona cevabında, "Fetih, zafer, yenilgi ve hezimet gibi şeyler insanın gücünde değil, her şeye kadir olan Allah'ın iradesine bağlıdır" demiştir.

¹¹ Ömür Bakırer, *a.g.m.*, s.61.

¹² **Yurt Ansiklopedisi**, Çorum Maddesi, s.2043.

¹³ Ömür Bakırer, *a.g.m.*, s.62-63.

¹⁴ Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmed Altay Köymen), C.I, Ankara, 1995, s.317; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, (Haz. Vahid Çabuk), C.I, Ankara, 1989, s.78-79; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", **Belleten**, C.XXII, S.125-128, Ankara, 1968, s.209-210.

Sultan Bâyezid Kastamonu işgalinden sonra Osmancık'a gelmiş¹⁵ ve bir elçisini Kadı Burhaneddin'e göndererek, Onu barışa ve dostluğa çağırmıştır. Buna karşılık Kadı Burhaneddin , "Osmancık vilâyeti bana bağlıdır. Orayı ve insanlarını rahat bırakın. Eğer barış ve anlaşma yolunu tutmazsanız gerisini siz düşünün" diye cevap vermiştir.¹⁶ İlişkilerin bu şekilde gerginleşmesinin üzerine bir de Amasya ve Maden'in Osmanlı egemenliğine girmesi, iki tarafı savaşın eşiğine getirmiştir.¹⁷ Neticede 1391'de Kadı Burhaneddin kuvvetleri ile Yıldırım Bâyezid'in büyük oğlu Ertuğrul Bey kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri Çorum'un Kırkdilim mevkiinde karşı karşıya gelmiştir. Üç gün süren muharebeden Osmanlı kuvvetleri yenilgi ile ayrılmıştır.¹⁸ Bu yenilgiden sonra bazı kentler el değiştirerek tekrar Kadı Burhaneddin yönetimine girmiş ancak daha sonra ikinci bir Osmanlı kuvveti Osmancık Kazası'nın da içinde bulunduğu Çorum, Kastamonu, Merzifon ve Amasya çevrelerini geri almıştır.¹⁹

Bu şekilde Osmanlı Devleti topraklarına dahil olan Osmancık, tarihi yapılar yönünden oldukça zengin bir kenttir. Kaya üzerine kurulmuş olan Osmancık Kalesi bu yapılardan ilki olup yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Osmanlı Sultanı II. Bâyezid (1481-1512) tarafından 889/1485 yılında yaptırılan Koyunbaba Köprüsü Osmancık'taki ikinci önemli yapıdır. Uzun bir kitabesi olup, 15 adet gözü bulunan bu köprü Çorum–Osmancık-Tosya yolu üzerinde yer almaktadır.

¹⁵ Takvimlerde, Osmancık, Kastamonu ve Amasya'nın Yıldırım Bâyezid tarafından Osmanlı topraklarına katıldığı belirtilmektedir. Bkz. Osman Turan, **İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler**, Ankara, 1954, s.55; Nihal Adsız, **Osmanlı Tarihine Ait Takvimler**, İstanbul, 1961, s.27.

¹⁶ Aziz B. Erdeşir-i Esterâbadî, **Bezm u Rezm**, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 1990, s.371-372.

¹⁷ Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)**, Ankara, 1970, s.113-114.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s.210-211.

¹⁹ Ömür Bakırer, *a.g.m.*, s.63.

Ayrıca kentin kuzeyinde Arafat Tepesi yanındaki küçük bir tepe üzerinde Koyunbaba Türbesi bulunmaktadır.²⁰ Osmancık'ta yaşamış önemli şahsiyetlerden biri olan Koyunbaba'nın asıl isminin Muhammet Ali olduğu, Horasan'da doğduğu, Hz. Ali soyundan geldiği, 873/1467 yılında Osmancık'ta öldüğü bilinmektedir. O'na Koyunbaba isminin verilmesi değişik rivayetlere dayanmaktadır. Bu rivayetlerden biri; Koyunbaba'nın Horasan'dan Anadolu'ya gelinceye kadar yirmi dört saatte bir koyun gibi melediği ve bu hareketi her gün aynı saatte yaptığı yönündedir. Bundan dolayı da kendisine bu isim verilmiştir. Başka rivayete göre Koyunbaba, Ada Dağı eteklerinde koyun güderken sürüden bir koyun kaçar, Baba peşinden koşar ama bir türlü yakalayamaz. Koyun Ada Dağını üç veya dokuz defa dolaşır ki normal bir yürüyüşle dağın etrafını bir defa dolaşmak üç-dört saat sürmektedir. Sonunda ikisinin de güçleri tükenir ve yorgun düşerler. Koyunbaba: "Ya mübarek sen yoruldu ama beni de Eyüp Aleyhisselam sabrına kavuşturdu" der ve koyunu kucaklayarak öper. İşte hayvanlara olan şefkati ve çok koyun güttüğünden dolayı bu zât "Koyunbaba" ismiyle anılır.²¹

Osmancık'ta kale, Koyunbaba Köprüsü ve Türbesinden başka, İmaret (Koca Mehmet Paşa) Cami,²² Akşemseddin²³ Cami (Medresesi), Paşa Hamamı ve Ulu Cami (Beyler Cami) önemli tarihi yapılardır. Ayrıca Osmancık'ta günümüzde adı bilinen ancak tümüyle ortadan kalkmış tarihi yapıların olduğu bilinmektedir. Bunlar Mukbil Bey Mescidi, Mukbil Bey Medresesi, Koca Mehmet Paşa Kervansarayı, İç kalede Osman Gazi

²⁰ Fügen İlter, *a.g.m.*, s.537-538 ; Pars Tuğlacı, **Osmanlı Şehirleri**, İstanbul, 1985, s.260.

²¹ M. Şakir Çıplak, **Osmancık'ta Erenler Durağı Koyunbaba**, İstanbul, 2001, s.11-14.

²² Cami, 834/1430 yılında Koca Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mehmet Paşa , Osmanlı Devleti'nde veziriazamlığa kadar yükselmiş ve Osmancık'a büyük hizmetleri dokunmuş bir kişidir. Bkz. Neşet Köseoğlu, "Osmancık'ta Üç Kitabe", **Çorumlu**, S.I, Çorum, 1938, s.154; Koca Mehmet Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Neşet Köseoğlu, "Osmancıklı Mehmed Paşanın İki Vakfiyesi", **Çorumlu**, S.I, Çorum, 1938, s.9-11.

²³ Fatih Sultan Mehmet (1444-6, 1451-81) devrinin önemli hekim ve bilim adamlarından, Hacı Bayram'ın yandaşı ve dönemin ünlü şeyhlerinden Muhammed b. Hamza Akşemseddin'dir. Fatih'e de hocalık yapmış olan Akşemseddin Osmancık medresesine müderris olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul, 2003, s.200; CL. Huart, "Ak Şemseddin", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1940, s.230-231; Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 1998, s.140; Adnan Adivar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, 1991, s.50-51.

Türbesi, Burhan Dede Ziyareti, Kadı Ferahşad Medresesi ve Kızıl Hasan Medresesidir.²⁴

C- TEMETTUÂT DEFTERLERİ

Tanzimat Dönemi (1839-1876), başta maliye olmak üzere bir çok alanda yapılan yeniliklerle Osmanlı tarihine damgasını vurmaktadır. Bu yenilikler çerçevesinde vergilerin basitleştirilmesi de yer almaktadır. Nitekim daha önce “tekâlif-i örfiyye” adı altında hâneye ya da toprağa dayalı olarak alınan ve bir çok türü ve tahsil şekli bulunan vergiler birleştirilmiş ve ödeme gücüne göre tek bir vergi alınmasına karar verilmiştir.²⁵

Bu yeni vergi için bütün hâne reislerinin mal, mülk ve gelirlerinin tespit edilmesi gerekmiştir. Onun için de bu sayımlar “temettu” sayımları olarak adlandırılmıştır.²⁶ “Temettu” kelime olarak faydalanmak, kâr etmek; “temettuât vergisi” ise herkesin kazancıyla mütenasip olarak devlete verdiği vergi anlamına gelmektedir.²⁷

Temettuât vergisinin temelini Sultan II. Mahmut (1808-1839) zamanında 1827 yılında uygulamaya konulan ihtisap vergisi oluşturmaktadır. İhtisap vergisi esnafın sattığı yiyecek, giyecek vs. üzerinden değişik isimlerde ve değişik tarifelerle alınan bir vergidir. Satış tutarı üzerinden alınan bu vergi 1855 yılında çıkarılan bir fermanla kazanç üzerinden alınan temettuât vergisine dönüştürülmüştür.²⁸

Temettuât vergisi “An cemâatin vergi”, “Vergi-i Mahsûsa”, “Vergi” ve “Komşuca alınan vergi” gibi çeşitli adlarla alınmıştır. 1256/1840 yılından

²⁴ Fügen İter, *a.g.m.*, s.537-560.

²⁵ **Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918**, (Haz. Tevfik Güran), C.VII, Ankara, 2003, s.4.

²⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, **Belleten**, C.LXIII, Ankara, 2000, s.755.

²⁷ Muallim Nâci, **Lügât-i Nâci**, İstanbul, 1995, s.280; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, 1989, s.437.

²⁸ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara, 1997, s.144; Nuri Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, **OTAM**, S.11, Ankara, 2000, s. 772-773.

itibaren uygulamaya konulan verginin miktarı sancak ölçeğinde belirlenerek toplam miktar kazalar arasında bölüştürülmüştür. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere isabet eden hisseleri belirleyerek, köy ve mahalleler düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırmıştır.

Verginin tevzi edilecek tutarını tespit, kaldırılan örfi vergilerin toplamı esas alınmış ve verginin mükellefler arasında paylaştırılmasında esas alınan ödeme gücü de tahrir sonucunu belirlenmiştir. Bu yeni vergi uygulamasında mali gücün ölçüsü olarak halkın emlak, arazi, hayvan ve kazancı esas alınmıştır. Neticede gerek mali gücün tespiti gerekse alınacak verginin mali güç ölçüsünde adil bir şekilde tahsil edilmesi amacıyla yönelik olarak 1844 yılında Osmanlı topraklarının önemli bir kesiminde sayımlar yapılmıştır. Bu sayımlar sonucu “Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuât Defterleri” oluşmuştur.²⁹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan Temettuât Defterleri 1988 yılına kadar Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi içinde yer almıştır. 1988 yılında ise ayrı bir tasnif olarak araştırmaya sunulmuştur. Sayıları 17.447 olan defterlerin büyük kısmı 1260-1261/1844-1845 tarihinde yapılan sayımlara aittir.³⁰ Ayrıca çok az sayıda olmak üzere 1256/1840 ve 1262/1846 tarihli defterlere de rastlanmaktadır. Bu defterlerin büyük bir kısmı ciltli olup, ciltsiz olan küçük defterlerin bazılarında boşluklar vardır. Bazı defterlerin ilk ve son sayfaları mevcut olup ara sayfalar kaybolmuş, bazılarında ise aralara başka defterlerin sayfaları konulmuştur.³¹

²⁹ Said Öztürk, “Konya Temettuat Defterleri”, **Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999)**, Konya, 2000, s.534-535.

³⁰ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuât Defterleri”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası (20-21 Nisan 1998)**, Ankara, 1998, s.721.

³¹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, C.LIX, S.224-226, Ankara, 1996, s.396; Nuri Adıyeke, *a.g.m.*, s.780.

Sancaklara göre düzenlenen bu defterlerde alt birim olarak kaza ve nahiyeler alınmıştır. Önce mahalle mahalle hâne reisleri ardından köy ve mezralara yer verilmiştir. Şehirlerle birden fazla mahalleden oluşan köylerde genellikle her mahalle için bir defter düzenlenmiştir. Defterlerde sayfanın üstüne sırayla eyalet-sancak-kaza adları kaydedildikten sonra defter bir şehre/kasabaya aitse şehrin/kasabanın, ardından mahallenin adı yazılmıştır.³²

Defterlerde her hâneye birden başlayarak numara verilmiştir. Muhtarlar ve imamlar genellikle defterlerin ilk sırasına kaydedilmiş, ayrıca hâne reisinin adı, lakabı ve bazen tarifi yapıldıktan sonra mesleği yazılmıştır. Alt tarafa hâne reisinin varsa ektiği toprağı, toprağı kira ise kimden kiraladığı ve topraktan elde ettiği öşür miktarı kaydedilmiştir. Öşrün belirtilmesi de doğal olarak ürün miktarını belirlemiştir. Bunun yanısıra hayvan gelirleri ve hayvan sayısı da defterlere yazılmıştır.

Temettuât Defterlerine babasından mal mülk kalan yetim çocukların, yetim oldukları belirtilerek, gelirleri yazılırken, çalışmayan yaşlı, kör, mecnun gibi vergiden muaf olanlar “şunun bunun ianesiyle geçinirler” şeklinde açıklama yapılarak kaydedilmiştir.³³

Temettuât Defterleri XIX. yüzyılda Osmanlı taşrasının köy ve kentteki nüfusunun niceliğı ve niteliğı konusunda taşıdığı bilgilerle demografi çalışmaları için göz ardı edilmeyecek bir kaynaktır. Ayrıca defterler etnik analizlere imkan tanıyan verileri kapsamı açısından oldukça önemlidir. İlgili bölgede gayrimüslim ve diğer kesimler varsa bu kesimlerin temettuât sayımları tahlil ve Müslüman kesimle karşılaştırma yapılarak XIX. yüzyılda gayrimüslim topluluklarda demografik ve iktisadi değişimleri izleme imkanı vermektedir.

³² İsmet Demir, “Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri”, **Osmanlı**, C.VI, Ankara, 1999, s.318.

³³ Nuri Adıyeke, *a.g.m.*, s.780-782.

Vergi mükelleflerinin isim, unvan, lakap, meslekleri ve etnik yapıları ayrıntısıyla belirtilmiş olduğundan Temettuât Defterleri dönemin sosyal tarihi açısından da önemli bir başvuru kaynağı olmaktadır. Bununla birlikte XIX. yüzyılda Osmanlı toplumunda ortaya çıkan sosyal farklılaşmanın gözlenmesini sağlamaktadır. Farklı bölgelerde yaşayan insanların, şehirli ve kırsal kesimlerin ve farklı meslekteki ya da etnik gruptaki kişilerin servet büyüklükleri ve servet edinme tercihlerini açıklayan ayrıntılı tabloların hazırlanmasına olanak vermektedir.³⁴

³⁴ Ahmet Akgündüz- Said Öztürk, **Darende Temettuât Defterleri**, İstanbul, 2002, s.32-33.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

A- OSMANCIK KAZASI'NIN MAHALLELERİ- KÖYLERİ VE NÜFUSU

1- Mahalleler

Şehrin bir bölümünü oluşturan mahalle, sadece fiziki olarak tanımlanabilecek bir birim olmaktan fazladır.³⁵ Şöyle ki, mahalle, birbirini tanıyan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden meydana gelmiş topluluğun yaşadığı yerdir.³⁶ Bunun dışında halkın vergilerinin saptanmasında önemli rol oynayan bir ünite ve çoğunlukla aynı dinden ve etnik kökenden ya da mezhepten olanların oturduğu mekândır.³⁷ Osmanlı şehrinde genel dirlik ve düzenliğin sağlanması için, vergi yükümlüsü olan vatandaşlar isim isim oturdukları mahallelere göre tespit edilmiş ve barındıkları binaların da hangi mahallenin sınırları içinde bulunduğu kesinlikle belirlenmiştir.³⁸

İncelemekte olduğumuz Osmancık Kazası'nın mahalleleri değişik dönem ve kaynaklara göre bazı farklılıklar göstermektedir. 1576 tarihli Mufasssal Tahrir Defteri'nde kazanın Cami, Kadı Ferahsad, Cenderehâne, Sanlu, Çıkırı, Güney, Sarı Kadı, Medrese-i Muzafferiyeye, Sofuyan, Şimerd Ağa ve Türkbekar olmak üzere 11 mahallesi bulunmaktadır.³⁹

1252/1836 tarihli nüfus yoklama defterinde Osmancık'a ait 8 mahalle kayıtlıdır. Cami-i Kebir, Gemici, Güney, Hıdırlık, Mukbılağa, Toprak, Kadı

³⁵ Doğan Kuban, "Anadolu Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", **Vakıflar Dergisi**, S.7, İstanbul, 1968, s.66.

³⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları-IV**, İstanbul, 1984, s.69.

³⁷ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, İstanbul, 1997, s.165.

³⁸ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", **VIII. Türk Tarih Kongresi, (11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.II, Ankara, 1981, s.1270-1271.

³⁹ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağının İdari Teşkilatındaki Yeri-I", **OTAM**, S.3, Ankara, 1992, s.142.

Ferahşad, Haydarhâne Mahalleleri.⁴⁰ Bu mahallelerden sadece Cami-i Kebir, Kadı Ferahşad ve Güney Mahalleleri XVI. yüzyıldaki isimlerini devam ettirebilmişlerdir.

Araştırmamızın asıl kaynağını oluşturan 1844 tarihli Temettuât Defterlerinde kazaya ait 9 mahalleye rastlanmaktadır.⁴¹ Ancak, Kadı Ferahşad ve Haydarhâne Mahallelerinin Temettuât Defterlerinde yer almadığı tespit edilmektedir.⁴²

Sivas Vilâyet Salnâmelerinde ise Osmancık Kazası'nın mahalle sayıları farklı verilmiştir. 1287/1870 tarihli salnâmede 7 mahalle zikredilirken,⁴³ 1288/1871 tarihli salnâmede 14 mahalle⁴⁴ ve 1293/1876 tarihli salnâmede 12 mahallenin adı geçmiştir.⁴⁵

Kazanın mahalle isimlerine bakıldığında cami, mescid, medrese ismiyle anılan mahalleler dikkati çekmektedir. Çünkü Türk şehirlerinde genellikle en önemli yapıları camiler, medreseler ve türbeler oluşturmaktadır. Camiler arasında da Cuma namazının kılındığı büyük cami yani ulu cami halkın gözünde büyük önem taşımaktadır.⁴⁶ Osmancık Kazası'ndaki en eski mahallelerden biri olan Cami-i Kebir Mahallesi Ulu Cami diğer adıyla Beyler Çelebi Cami⁴⁷ etrafında oluşmuştur. Mukbilağa Mahallesi ise Şerefeddin Mukbil Bey'in yaptırdığı mescidin ismiyle anılmaktadır.⁴⁸ Zirâ mescidler yaptıran kişinin ismiyle anıldığından, mahalle isimleriyle kişi isimleri arasında

⁴⁰ BOA. D.CRD-692.

⁴¹ BOA. ML. VRD. TMT-899, 903, 904, 911, 913, 914, 921, 922.

⁴² Kadı Ferahşad ve Haydarhâne Mahalleleri 1576 tarihli Mufassal Tahrir Defterinde, 1252/1836 tarihli Nüfus Yoklama Defterinde görülmektedir.

⁴³ SVS. 1287, s.69.

⁴⁴ SVS. 1288, s.70.

⁴⁵ SVS. 1293, s.106.

⁴⁶ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Orta Anadolu'daki Bazı Kaza ve Mahalle Adlarındaki Değişiklikler", *Türk Yer Adları Sempozyumu, Bildiriler, (11-13 Eylül 1984)*, Ankara, 1984, s.238.

⁴⁷ Beyler Çelebi Cami hakkındaki geniş bilgi için bkz. Fügen İter, a.g.m., s.558-559. Ayrıca bkz. Neşet Köseoğlu, "Çorum'da Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii Menberi", *Çorumlu*, S.3, Çorum, 1938, s.76.

⁴⁸ Neşet Köseoğlu, "Şerefeddin Mukbil Bey ve Mescidi ile Bir Yazma Kuranı", *Çorumlu*, S.4, Çorum, 1938, s.133.

yakın bir bağ söz konusudur.⁴⁹ Temettuât Defterlerinde bulunmayan Kadı Ferahşad Mahallesi ise Osmancık kadısı Mevlâna Ferahşad'ın yaptırdığı medrese ile zikredilmiştir.⁵⁰

Tablo-1. Temettuât Defterlerine Göre Osmancık Kazasının Mahalleleri (1260/1844)

Mahalleler	Temettuât Defter No
Cami-i Kebir	903
Çanakçı	904
Çatma	899
Gemiciler	911
Güney	913
Hıdırlık	914
Kale	921
Mukbılağa	921
Toprak	922

2- Köyler

Osmancık Kazası'nın köyleri de tıpkı mahallelerinde olduğu gibi değişik dönem ve kaynaklara göre farklılıklar göstermektedir. 1576 tarihli Mufasssal Tahrir Defteri'nde kazaya ait Osmancık merkez nahiyesi, İncesu, Çepni, Saz, Öyücek, Pelitbükü, Sakız, Bayır, Mihmadselam olmak üzere 9 adet divan⁵¹ bulunmaktadır. Bu divanları oluşturan köylerin sayıları ise şöyledir: Osmancık merkez nahiyesi 9 köy, İncesu Divanı 11 köy, Çepni Divanı 11 köy, Öyücek Divanı 9 köy, Mihmadselam Divanı 4 köy, Bayır Divanı 24 köy, Pelitbükü Divanı 8 köy, Saz Divanı 8 köy, Sakız Divanı 46 köy.⁵²

⁴⁹ Tuncer Baykara, *Türk Kültürü*, İstanbul, 2003, s.214.

⁵⁰ Neşet Köseoğlu, "Osmancıklı Mehmed Paşanın İki Vakfiyesi", s.10; İhsan Sabuncuoğlu, "Çorum'da Maaarif Hayatı", *Çorumlu*, S.47, Çorum, 1944, s.1451.

⁵¹ Divan, birkaç köyden meydana gelen idari birliğe verilen addır. Bu terim günümüzde, dağınık küçük yerleşmelerden dolayı, köy öncesi yerleşim yeri anlamında kullanılmaktadır. Oysa, divan bu küçük yerleşim yerlerinin birliğidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş-I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988, s.34.

⁵² Üçler Bulduk, *a.g.m.*, s.141-147.

1252/1836 tarihli nüfus yoklama defterinde, Osmancık'a ait 14 köy ve 2 çiftliğin adı geçmektedir.⁵³

1844 yılına ait ve konumuzun ana kaynağı olan Temettuât Defterlerinde ise 25 köye rastlanmaktadır.⁵⁴

Sivas Vilâyet Salnâmelerinde geçen köy sayıları ise yine mahallelerde olduğu gibi farklılıklar göstermektedir. 1287/1870 ve 1288/1871 tarihli salnâmelerde köy sayısı 29 olarak gösterilirken,⁵⁵ 1293/1876 tarihli salnâmede 32 olarak verilmiştir.⁵⁶

1928 yılına gelindiğinde Osmancık Kazası merkezine bağlı köy sayısının 58'e çıktığı görülmektedir.⁵⁷

Osmancık'ın köy isimlerinden bazılarına bakıldığında ilk dikkati çeken 24 Oğuz boyundan ikisinin ismini taşıyan Dodurga ve Kargı köyleridir. Bunların dışında "su" ile ilgili köy isimlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Durucasu, İncesu, Ağzsuyu gibi.⁵⁸

Bu arada, köy isimleriyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir husus da aşağıdaki tabloda verdiğimiz köy isimlerinde sonradan yapılan değişikliklerdir. Buna göre, Akviran-Akören,⁵⁹ Secigen-Çampınar, İstir-Doğanköy, Güneşviran-Güneşören olarak değişmiştir.⁶⁰

⁵³ BOA. D.CRD-692.

⁵⁴ BOA. ML. VRD. TMT-893, 894, 895, 896, 897, 898, 900, 901, 902, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 912, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 923, 924, 925.

⁵⁵ SVS. 1287, s.69; SVS. 1288, s.70.

⁵⁶ SVS. 1293, s.107.

⁵⁷ Son Teşkilat-ı Mülkiyyede Köylerimizin Adları, İstanbul, 1928, s.563-564.

⁵⁸ Yer adları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Yer-Adı Verme Usulleri", Türk Yer Adları Sempozyumu, Bildirileri (11-13 Eylül 1984), Ankara, 1984, 25-31.

⁵⁹ Fuad Köprülü, *ören* kelimesinin *viran* kelimesinin Türkçeleşmiş şekli ya da Türkçe *büyük yılan*, *ejderha* kelimesiyle ilgili olduğunu söyler. Bkz. Fuad Köprülü, "Uran Kabilesi", *Belleten*, C.VII, S.26, Ankara, 1943, s.242; Hasan Eren ise Türklerin eski bir kelimesi olan *ören* kelimesiyle Farsça *viran* kelimesinin hiçbir ilgisi olmadığını ve kelimenin Kırgızca *örön* kelimesiyle aynı olduğunu belirtmektedir. Buna ilaveten, kelimenin 1-insan vücudunun yarısı 2-eteğin yan kısmı 3-dere anlamına geldiğinden bahsetmektedir. Bkz. Hasan Eren, "Türk Yer

Tablo-2. Temettuât Defterlerine Göre Osmancık Kazası'nın Köyleri (1260-1844)

Köyler	Temettuât Defter No
Ağızsuyu	916
Akviran	906
Alpagut ⁶¹	898
Ardıç	900
Berk	897
Çiftlik	909
Dânişmân ⁶²	910
Dodurga	902
Durucasu	918
Gökdere	901
Güneşviran	925
İncesu	919
İstir	896
Karaçay	908
Kargı	895
Kızıltepe	915
Kumcubaba ⁶³	893
Kuyucak	923
Obruk	924
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	912
Öbektaş	920
Sarpun	915
Secigen	907
Sekü	894
Tekmen	905
Tutuş	917

Adları Hakkında Araştırmalar", **Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar-I**, Ankara, 1950, s.40.

⁶⁰ **Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Haziran 1970 Durumu)**, Ankara, 1971, s.264-265.

⁶¹ Çorum'da da Alpagut adında bir köy vardır. Bkz. Neşet Köseoğlu, "Yer Adları", **Çorumlu**, S.3, Çorum, 1938, s.28.

⁶² Temettuât Defteri'nde Dânişmân (دانشمان) olarak geçen köy, diğer kaynaklarda Dânişmend Köyü olarak geçmektedir.

⁶³ Temettuât Defteri'nde Kumcubaba (قومچی بابا) olarak geçen köy, diğer kaynaklarda Kumbaba Köyü olarak geçmektedir.

3- Mahalle ve Köylerin Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımları genellikle toprak yazımı ve vergilerin tespiti amacıyla gerçekleştirilmiştir. Devletin kuruluşundan hemen sonra "Memleket Tahriri" adıyla öncelikle düşmandan alınan topraklar üzerindeki halkın gelirlerini ve ellerinde bulundurdıkları araziye saptamak amacıyla sayım ve yazım uygulanmıştır. Tahrirler sonucunda tutulan defterler, asker alınımında, vergilendirme ve çeşitli kamu hizmetlerinin görülmesinde ana kaynak niteliği taşımıştır.⁶⁴

Kanun gereği 30-40 yılda bir yapılması gereken tahrirler, saltanat değişikliği, vergi gelirlerinin herhangi bir sebeple artma veya azalma göstermesi durumlarında daha kısa sürelerde uygulanmıştır.⁶⁵ Tahrirler, II. Selim (1566-1574) devrine kadar hemen her padişah zamanında yapılmıştır. Ayrıca, III. Murat (1574-1595) devrine ait Tahrir Defterleri de bulunmaktadır.⁶⁶

İncelemekte olduğumuz Çorum Sancağı Osmancık Kazası'na ait 1576 tarihli Tahrir Defteri de III. Murat devrine ait olup, kazanın nüfusu hakkında bilgi edinmemiz açısından önemlidir. Nitekim Tahrir Defterlerine göre 1576 tarihinde Osmancık Kazası mahallelerinde 272'si bekar olmak üzere toplam 802 vergi nüfusu bulunmaktadır.⁶⁷ Yani kazada tahminen 2922 kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır.⁶⁸

XVII. ve XVIII. yüzyılda önemini yitiren nüfus, arazi ve mal-mülk sayımı, XIX. yüzyılın başlarında yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bunun nedeni en genel ifade ile Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında yaşayan halkın sayısının bilinmesine yöneliktir. Bu genellik içerisinde de, her devlet

⁶⁴ Musa Çadircı, *a.g.e.*, s.44.

⁶⁵ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", *Osmanlı*, C.VI, Ankara, 1999, s.312.

⁶⁶ Ömer Lûtfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.II, İstanbul, 1940-41, s.32.

⁶⁷ Üçler Bulduk, *a.g.m.*, s.142.

⁶⁸ Toplam nüfus için, hâne nüfusu 5 olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, hâne x 5 + bekar nüfus = toplam nüfus. Bkz. Üçler Bulduk, *a.g.m.*, s.137.

için her devirde geçerli olan, askerlik ve vergi mecburiyeti gibi iki önemli sebep bulunmaktadır.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde yapılan 1831 yılı nüfus sayımında bu iki sebepten askerliğin ön planda olduğu görülmektedir. Çünkü Sultan II. Mahmut'un 1826 yılında kaldırmış olduğu Yeniçeri Ocağının yerine kurduğu orduya asker alınması bunun için de erkek nüfusunun yaşı ve sayısı hakkında doğru bilgi edinme gereği ortaya çıkmıştır. Neticede 1831 yılında Anadolu ve Rumeli'de nüfus sayımı yapılmaya başlanmıştır.⁷⁰ Sayımı tamamlanan yerlerde ise nüfus hareketlerini kayda geçirmek ve denetlemek amacıyla yeni bir örgütlenmeye gidilmiştir. İstanbul'da Ceride Nezareti kurulmuş, ardından da bütün sancak merkezlerine defter nazırlıkları kurulmaya başlanmıştır.⁷¹

1831 nüfus sayımı Osmanlı'da çağdaş anlamdaki nüfus sayımlarının öncüsü kabul edilmektedir. Eldeki sayım defterlerinin bütünü ilk kez Enver Ziya Karal yayınlamıştır.⁷² Karal, yazmış olduğu eserde incelemekte olduğumuz Osmancık Kazası'nın nüfusunu, tamamı Müslüman olmak üzere, 4349 olarak vermiştir.⁷³

1844 yılı Temettuât Defterlerinde ise vergi mükellefi bulunan hâne reisleri tek tek kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan tahmini nüfusa Ömer Lütfi Barkan tarafından ortaya konulan ve pek çok araştırmacı tarafından da kabul gören her hânenin 5 kişiden oluştuğu⁷⁴ düşünülmektedir. Buna

⁶⁹ Mahir Aydın, "Sultan II.Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus ve Arazi Tahrirleri", **Sultan II.Mahmud ve Reformları Semineri, (20-30 Haziran 1989)**, İstanbul, 1990, s.83.

⁷⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, 1943, s.10-11; Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Ankara, 2003, s.44. Ayrıca konuyla ilgili bkz. Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", **Belleten**, C.XV, S.57-60, Ankara, 1951, s.617-619.

⁷¹ **1830 Sayımında Ankara**, (Haz. Musa Çadırcı, Latif Armağan ve diğerleri), Ankara, 2000, s.15.

⁷² **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, (Haz. Cem Behar), C.II, Ankara, 1996, s.24.

⁷³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.210.

⁷⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C.X, İstanbul, 1953, s.12; Tahmini nüfusa ulaşmak amacıyla "Hâne" karşılığı olarak kullanılan farklı katsayılar için bkz. Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", **OTAM**, S.11, Ankara, 2000, s.331-348.

göre, Osmancık Kazası'nın tahmini nüfusu mahallelerde 1945 kişi, köylerde ise 4350 kişidir.

Salnâmelere gelince, 1287/1870 tarihli salnâmeye göre mahallelerin nüfusu 1657, köylerin 3330'dur.⁷⁵ Bir sonraki yıl yani 1288/1871 tarihli salnâmeye göre mahallelerin nüfusu 1923, köylerin 3230'dur.⁷⁶ 1293/1876 tarihli salnâmede mahallelerin nüfusu 1982 olup, bunlardan 4'ü gayr-i Müslim'dir. Köylerin nüfusu da 3927 kişidir.⁷⁷ 1318/1900 tarihli Ankara Vilâyet Salnâmesi'nde mahallelerin nüfusu 4146 olup, bunların 62'si gayr-i Müslim'dir. Köylerin nüfusu ise 23749 kişidir.⁷⁸

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Asya kıtasındaki nüfusu, coğrafyası , yönetimi, sosyal ve ekonomik durumu hakkında Avrupa kökenli yayınlardan biri Vital Cuinet'in derlemesidir.⁷⁹ Cuinet'e göre Osmancık Kazası'nın nüfusu 1890 yılında mahalle ve köyleriyle birlikte 8940'dır. Bu nüfusun 6900'ü Sünni Müslüman, 1000'i Şii Müslüman ve geriye kalan 900'ü Gregorien, 100'ü Protestan, 40'ı da Katolik Ermenilerden oluşmaktadır.⁸⁰

⁷⁵ SVS. 1287, s.69.

⁷⁶ SVS. 1288, s.70.

⁷⁷ SVS. 1293, s.106.

⁷⁸ SVA. 1318, s.273.

⁷⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, s.45.

⁸⁰ Vital Cuinet, La Turquie D'Asie: Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De L'Asie Mineure, C.VI, İstanbul, 2001, s.392.

Tablo-3. Salnâmelere Göre Mahallelerin Nüfusu

Tarih	Müslüman	Gayr-i Müslim	Toplam
1287/1870	1652	-	1652
1288/1871	1923	-	1923
1293/1876	1978	4	1982
1318/1900	4084	62	4146

Tablo-4. Temettuât Defterlerine Göre Mahallelerin Nüfusu

Mahalleler	Hâne Sayısı	Tahmini Nüfus
Cami-i Kebir	65	325
Çanakçı	17	85
Çatma	49	245
Gemiciler	76	380
Güney	55	275
Hıdırlık	75	375
Kale	5	25
Mukbılağa	9	45
Toprak	38	190
Toplam	389	1945

* Osmançık Kazası'nın mahallelerine ait Temettuât Defterlerinde eksikler bulunmaktadır. Gemiciler Mahallesi'nde 16. hânedan 59. hâneye kadar olan kısım, Hıdırlık Mahallesi'nde 3. hânedan 75. hâneye kadar olan kısım ve Toprak mahallesi'nde 3. hânedan 36. hâneye kadar olan kısımda eksik vardır. Mahallelerde 244 hâneyi incelememize rağmen eksik bulunan kısımları nüfusa dahil etmeyi uygun bulduk.

Tablo-5. Temettuât Defterlerine Göre Köylerin Nüfusu

Köyler	Hâne Sayısı	Tahmini Nüfus
Ağızsuyu	34	170
Akviran	43	215
Alpagut	24	120
Ardıç	21	105
Berk	19	95
Çiftlik	31	155
Danişman	64	320
Dodurga	141	705
Durucasu	8	40
Gökdere	55	275
Güneşviran	26	130
İncesu	17	85
İstir	15	75
Karaçay	10	50
Kargı	24	120
Kızıltepe	8	40
Kumcubaba	18	90
Kuyucak	24	120
Obruk	49	245
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	24	120
Öbektaş	75	375
Sarpun	13	65
Secigen	37	185
Sekü	36	180
Tekmen	28	140
Tutuş	26	130
Toplam	870	4350

Tablo-6. Salnâmelere Göre Köylerin Nüfusu

Tarih	Müslüman	Gayr-i Müslim	Toplam
1287/1870	3330	-	3330
1288/1871	3230	-	3230
1293/1876	3924	-	3924
1318/1900	23749	-	23749

B- HÂNE REİSLERİNİN KULLANDIĞI İSİM, UNVAN VE LÂKAPLAR

1- Aile İsimleri

Osmancık Temettuât Defterlerine vergi mükellefi bulunan hâne reislerinin isimleri kaydedilirken, “Hacı Ahmet oğlu Ali” örneğinde olduğu gibi “oğlu” kelimesi ile birlikte aile ismi de eklenmiştir. Aile isimleri bazen “Abdülkadir oğlu Bekir”, “Fazlı oğlu Ali”, “Fethi oğlu Osman” gibi hâne reisinin babasının ismiyle, bazen de “Abacı oğlu Hüseyin”, “Gökgöz oğlu İbrahim”, “Baltacı oğlu Abidin” gibi babasının lâkabıyla kaydedilmiştir.

Defterlerde hâne reislerinin sahip olduğu birçok çeşit aile ismine rastlanmaktadır. Bunlar kişilerin fiziki durumu (“Kara Hüseyin oğlu”, “Kel Ahmet oğlu”, “Çakır Hüseyin oğlu”...), ruhi durumu (“Deli Ali oğlu”, “Bal Hüseyin oğlu”...), özür olduğu (“Kör oğlu”, “Çolak oğlu”, “Topal oğlu”...), geldiği kentin ismi (“Amasyalı oğlu”, Tokatlı oğlu”, “Sivaslı oğlu”...), etnik kökeni (“Boşnak oğlu”, “Kürt oğlu”, “Tatar oğlu”...) gibi değişik özelliklerine işaret eden isimlerdir. Bazı aile isimleri çeşitli hayvan isimleri kullanılarak yapılmıştır (“Atmaca oğlu”, “Koç oğlu”, “Kırlangıç oğlu”...). Bazı aile isimleri ise hâne reisinin babasının mesleğiyle anılmaktadır (“Kalaycı oğlu”, “Muytab oğlu”, “Şerbetçi oğlu”), bunlar Temettuât Defterlerinde hâne reislerinin meslekleri de kayıtlı olduğu için baba mesleğini devam ettiren kişilerin tespit edilmesini de mümkün kılmaktadır (“Demirci Osman oğlu Demirci Mehmet”, “İmam oğlu İmam Mustafa”, “Kahveci İbrahim oğlu Kahveci Mustafa”...).

Temettuât Defterlerinde aynı aile ismine sahip hâne reisleriyle de karşılaşmaktadır. Aynı aile isimlerinin kullanılması değişik mahalle ve köylerdeki akrabaların tespit edilmesini sağlamaktadır. Zirâ bazı aileler, oldukça farklı ve diğerlerinden kolayca ayırt edilebilecek isimleri taşımaktadırlar. Bu ailelerin büyük ihtimalle bir evlilik sonucu kendi mahallelerinden çıkarak diğer mahallelerde oturmaya başladıkları düşünülebilir. Ayrıca bu tür yer değiştirmelerin köyler ve kasabalar arasında meydana geldiği de söylenilebilir. Çünkü köyde huzursuzluk çıkaranların

yakın köylere sürgün edildiği ya da diğer bir köy veya kasabada daha geniş olanak bulanların buralara göç ettikleri de düşünülebilir.⁸¹ Bu durumdaki hâne reisleri Osmancık'ın köylerinde 2 ila 18, mahallelerinde 2 ila 5 arasında değişen bir dağılıma sahiptir. Ayrıca gerek köylerde gerekse mahallelerde aynı aile ismini taşıyanların çoğu 2 hâne reisinden ibarettir. Köylerdeki en yaygın kullanılan aile ismi 18 hâne reisi tarafından kullanılan "İmam oğlu"dur. Bunu sırasıyla 14 hâne reisi ile "Musa oğlu", 10 hâne reisi ile "Halil oğlu" takip etmektedir. Mahallelerde ise 5 hâne reisi tarafından kullanılan "Kaleli Ömer oğlu" ilk sırayı almaktadır.

Tablo-7. Aynı Aile İsmine Sahip Hâne Reislerinin Mahalle ve Köylerdeki Dağılımı

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	14	18
	aile	aile	aile	aile	aile	aile	aile	aile	aile	aile	aile
Köyler	69	35	25	12	3	1	1	1	1	1	1
Mahalleler	28	5	3	1	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	97	40	28	13	1	1	1	1	1	1	1

⁸¹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Temettü Defterleri", s.399-400.

2- Şahıs İsimleri

Temettuât Defterleri sadece aile adları değil incelenen bölgede kullanılan şahıs isimlerinin tespitini de mümkün kılmaktadır. Buna göre, XIX. yüzyılda Osmancık Kazası'nın mahalle ve köylerinde toplam 52 çeşit şahıs ismine rastlanmaktadır. Bu isimler daha çok yöre halkının dini ve milli duygularında yer alan şahıslardan seçilmiştir. Hz. Muhammed ("Mehmet" şekli) ile O'nun soyundan gelen Hz. Ali ve O'nun oğulları Hasan ve Hüseyin ; Mustafa, Süleyman, İsmail, İbrahim ve Ahmet gibi isimlerdir.⁸²

Osmancık'ın mahallelerinde en çok "Ali" ismi kullanılmaktadır. Mahallelerdeki 244 hâne reisinden %13.9'u bu ismi taşımaktadır. Bunu sırasıyla %11.8 ile "Mehmet", %10.6 ile "Ahmet" ve %8.6 ile "Hüseyin" isimleri takip etmektedir.

Köylerde kullanılan şahıs isimleri arasında ilk sırayı %13.7'lik oranla "Mehmet" ismi almaktadır. Bunu da %13.2 ile "Hüseyin", %10.2 ile "Ali" ve %9.3 ile "Ahmet" isimi izlemektedir. Gerek mahallelerde gerekse köylerde dört halifenin isimlerinden en çok Ali isminin kullanıldığı görülmektedir. Diğer üç halifenin isimlerinin kullanım oranları mahallelerde, %8.1 ile Osman, %7.8 ile Ömer, %2.4 ile Bekir, köylerde, %7.5 ile Osman, %5.4 ile Ömer, %2.4 ile Bekir'dir.

Abdülkerim, Arif, Eyüp, İbret, Oruç, Saim, Emrah, Emrullah gibi isimler, Osmancık'ta en az kullanılan şahıs isimleridir. Bunun yanısıra Osmancık Kazası'nda Türkçe isimlerin pek yaygın olmaması da göze çarpan önemli bir unsurdur.

Şahıs isimlerinde dikkat çekici diğer bir unsur da, çocuğa babasının ismini vererek baba ismini yaşatma geleneğidir.⁸³ Babası, doğumundan önce ölmüş bir çocuğa babasının isminin verilmesi yaygın bir uygulama ise de babasıyla aynı isme sahip olanların hepsinin yetim olduğunu düşünmek de

⁸² Mübahat S. Kütükoğlu, "Temettü Defterleri", s.401.

⁸³ Yılmaz Kurt, "Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", *Belleten*, C.LIX, S.224-226, Ankara, 1996, s.79.

yanlıştır.⁸⁴ Osmancık'ta, "Abidin oğlu Abidin", "Hamza oğlu Hamza", "Hasan oğlu Hasan" ve "Musa oğlu Musa" gibi baba ismini taşıyan hâne reisi örneklerine rastlamak mümkündür.

Şahıs isimleriyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken son nokta ise çift isim verme geleneğidir. Osmancık Kazası'nda bu gelenek yaygın olmayıp sadece "Mehmet Emin", "Osman Halil", "Yusuf İbrahim" ve "Mehmet Şerif" gibi birkaç örnekle karşılaşılmalıdır.

⁸⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, "Temettü Defterleri", s.401-402.

Tablo-8. Mahalle ve Köylerde Kullanılan Şahıs isimleri

İsimler	Mahalle		Köy	
	adet	%	adet	%
Abdulkadir	2	0.8	1	0.1
Abdullah	8	3.3	15	1.8
Abdurrahman	2	0.8	5	0.6
Abidin	-	-	2	0.2
Ahmet	26	10.7	81	9.4
Ali	34	13.9	89	10.2
Bekir	6	2.4	21	2.5
Emin	-	0.8	3	0.3
Feyzullah	-	2.4	3	0.3
Hafız	2	6.2	1	0.1
Halil	6	8.6	22	2.6
Hamza	-	5.4	2	0.2
Hasan	15	1.2	73	8.4
Hüseyin	21	0.4	115	13.3
İbrahim	13	11.9	36	4.2
İsmail	3	0.4	18	2.1
Mahmut	1	7.4	5	0.6
Mehmet	29	-	120	13.8
Mehmet Emin	1	8.2	2	0.2
Musa	-	7.8	4	0.4
Mustafa	18	-	66	7.6
Oruç	-	-	1	0.1
Osman	20	0.4	66	7.6
Ömer	19	-	47	5.4
Saim	-	1.7	1	0.1
Sadık	-	0.8	1	0.1
Salih	1	0.4	2	0.2
Satılmış	-	-	4	0.4
Süleyman	4	1.7	9	1.1
Veli	2	0.8	26	2.9
Yusuf	1	0.4	6	0.6
Diğerleri	10	4.1	23	2.6
Toplam	244		870	

3- Unvan ve Lâkaplar

Temettuât Defterlerinde, aile ve şahıs isimlerinin yanında hâne reislerinin unvan ve lâkapları da yer almaktadır. Şahısların birbiriden ayırt edilmesini sağlayan unvan ve lâkaplar, hâne reislerinin fiziki, ruhi, dini durumları hakkında bize bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir.

Osmancık Kazası'nın mahallelerinde bulunan 59, köylerinde bulunan 96 kişinin unvan ve lâkabı bulunmaktadır. Bu unvan ve lâkaplar bazen hâne reisinin ilmi, mali ve toplumsal seviyeleri hakkında "molla, hacı, derviş, ağa, bey, efendi, dede, kethüda, seyyid, hafız gibi", bazen de "kara, kızıl, çil, kel, topal, kör, deli, mecnun, demirci gibi" hâne reisinin fiziki ve ruhi yapısı ile mesleği hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Tablo-9. Mahalle ve Köylerde Hâne Reisleri Tarafından Kullanılan Unvanlar

Unvanlar	Mahalle		Köy	
	adet	%	adet	%
Ağa	3	1.2	-	-
Bey	2	0.8	-	-
Dede	-	-	9	1.1
Derviş	2	0.8	2	0.2
Efendi	9	3.7	6	0.7
Kethüda	-	-	2	0.2
Hacı	13	5.3	8	-
Hafız	10	4.1	-	0.9
Molla	6	2.5	28	-
Seyyid	1	0.4	-	3.2
Diğerleri	13	5.3	41	-
Toplam	59	24.1	96	11.0

C- HÂNE REİSLERİNİN MESLEK VE GELİR GRUPLARINA GÖRE

DAĞILIMI

Toplumu oluşturan bireylerin sahip oldukları meslekler ve bu mesleklerden elde ettikleri gelirler, yaşadıkları bölgenin sosyal ve iktisadi durumunun aydınlatılmasında önemli bir rol oynamaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında şehir ve köylerde yaşayan bireylerin meslekleri ve gelir kaynakları hakkındaki bilgileri bize 1844 yılına ait Temettuât Defterleri sunmaktadır. Adı geçen defterlerde genellikle her hâne numarasının üzerine hâne reisinin mesleği de kaydedilmiştir.⁸⁵ Ayrıca herhangi bir mesleği veya kazancı olmayan hâne reisleri de burada belirtilmektedir.

Tablo-10. Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı

Meslekler	Mahalleler		Köyler	
	Kişi Sayısı	%	Kişi Sayısı	%
1-Tarımla İlgili Meslekler				
a-Çiftçi (Erbab-ı Ziraat)	58	%23.9	682	%78.6
b-Amele, Hizmetkâr	43	%17.6	76	%8.7
c-Çoban	2	%0.8	8	%0.8
2-Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler				
a-Mal Üreten ve Satan Esnaf	74	%30.1	-	-
3-Diğer Meslekler				
a- Askeri ve İdari Görevliler	10	%4.1	14	%1.6
b-Dini Görevliler	8	%3.3	7	%0.8
c-Eğitim ve Diğer Alanlardaki Görevliler	4	%1.7	1	%0.1
d-Üretim Dışında Bulunan Hâne Reisleri	45	%18.5	82	%9.4
Toplam	244		870	

⁸⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, "Temettü Defterleri", s.402.

Osmancık Temettuât Defterlerinde 44 adet meslek tespit edilmekle birlikte, toplam 1114 hâne reisinden 987'sinin (%88.5) belirli bir mesleğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Meslekler daha verimli değerlendirilebilmek amacıyla üç grupta ele alınmaktadır. Birinci grup, defterlerde “erbab-ı ziraat” olarak geçen çiftçilerle, hizmetkâr, çoban ve amelelerden oluşan tarımla ilgili meslekleri kapsamaktadır. Osmancık'ın merkez mahallelerinde bulunan toplam 244 hâne reisinden 103'ü (%42.3), köylerindeki toplam 870 hâne reisinden 766'sı (%88.1) tarımla ilgili bu mesleklerle uğraşmaktadır.

İkinci grup, Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın önemli bir parçası sayılan esnaflardan meydana gelmektedir. Osmancık Temettuât Defterlerinde esnaflarla ilgili kayıtlara sadece mahallelerde rastlanmaktadır. Köylerde çiftçilik başta olmak üzere tarımla ilgili meslekler dışındaki meslek çeşitleri gelişmemiştir. Bu Osmanlı Devleti'nin genelinde geçerli bir durumdur. Çünkü tarım dışı faaliyetlerin büyük bir kısmı kırsal alanlarda, sadece hâne halkının tüketimini karşılamak için yapılmıştır. Örneğin, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu köylülerinin büyük çoğunluğu giydikleri pamuklu ya da yünlü giysilerin ipliklerini dahi kendileri eğirip, kumaşlarını kendileri dokumuşlardır.⁸⁶

Mesleklerle ilgili yapılan tasnifin üçüncü ve son gurubunu ise üretimle ilgili olmayan idari, askeri, dini ve eğitim alanlarında görevli kimselerle, işsiz, hasta, ihtiyar ve çocuklar oluşturmaktadır.

⁸⁶ Şevket Pamuk, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, İstanbul, 1993, s. 141.

1- Tarımla İlgili Meslekler

Osmancık Kazası'ndaki mesleklerin dağılımına bakıldığında, tarımla ilgili mesleklerin ön planda olduğu görülmektedir. Tarımla ilgili mesleklerin içindeki en kalabalık grubu , belirli miktarda toprağa ve bu toprağı işlemek amacıyla gerekli hayvan stokuna sahip çiftçiler oluşturmaktadır⁸⁷. Kazanın mahallelerinde 58, köylerinde ise 682 kişi çiftçilik yaparak geçimini sağlamaktadır. Çiftçilikle uğraşan 11 kişi kiracı, 3 kişi de ortakçı olarak başkalarının topraklarında ziraat yapmaktadır. Bu çiftçilerin kimlerin tarlalarında kiracı veya ortakçı olarak ziraat yaptıkları "*icâre ile Karataş tarlasında ziraat eylediği*"⁸⁸ veya "*Ali oğlu Süleyman ağa ile müşterek ziraat eylediği*"⁸⁹ şeklinde defterlere kaydedilmiştir. Tarlasını kiraya verenler ise 18 kişidir. Kiracılarla tarlasını kiraya verenler arasındaki farkın nedeni büyük ihtimalle incelediğimiz defterlerdeki sayfaların eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Tarımla ilgili mesleklerin diğer grubu, büyük toprak sahiplerinin yanında genellikle ücret karşılığı çalışan amele, hizmetkâr, çoban gibi tarım işçilerinden meydana gelmektedir. Mahallelerde 41 amale, 2 hizmetkar, 2 çoban bulunurken, köylerde 72 amele, 4 hizmetkar ve 8 çoban bulunmaktadır.

⁸⁷ Tefik Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, İstanbul, 1998, s.164.

⁸⁸ BOA. ML. VRD. TMT-899, s. 8.

⁸⁹ BOA. ML. VRD. TMT-919, s. 2.

Tablo-11. Tarımla İlgili Meslekler (Mahalleler)

Mahalleler	Çiftçi	Amele	Hizmetkâr	Çoban	Toplam
Cami-i Kebir	7	6			13
Çanakçı	4	4	1		9
Çatma	7	12			19
Gemiciler	18	6		2	26
Güney	20	7	1		28
Hıdırlık	1	1			2
Kale	1				1
Mukbılağa		5			5
Toprak					-
Toplam	58	41	2	2	103

Tablo-12. Tarımla İlgili Meslekler (Köyler)

Köyler	Çiftçi	Amele	Hizmetkâr	Çoban	Toplam
Ağızsuyu	31				31
Akviran	29			1	30
Alpagut	21				21
Ardıç	19				19
Berk	11	1	1	3	16
Çiftlik	28		1		29
Danişman	58				58
Dodurga	79	50		1	130
Durucasu	8				8
Gökdere	44	3			47
Güneşviran	25				25
İncesu	13				13
İstir	14				14
Karaçay	9				9
Kargı	21				21
Kızıltepe	8				8
Kumcubaba	14		1		15
Kuyucak	23				23
Obruk	21	18			39
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	23				23
Öbektaş	59				59
Sarpun	13				13
Secigen	32			1	33
Sekü	30			1	31
Tekmen	27				27
Tutuş	22		1	1	24
Toplam	682	72	4	8	766

2- Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler

Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde önemli bir unsur olan esnaflar mesleklerle ilgili yapılan tasnifin bu kısmını oluşturmaktadır. Osmancık Kazası'nda esnaflarla ilgili kayıtlara sadece mahallelerde rastlanmaktadır. Başta gıda ve giyim sektörü olmak üzere çeşitli alanlarda mal üretilip satan esnaflar toplam 74 kişidir.

a- Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf

Osmanlı dokuma sanayii, XIII. yüzyılda oldukça iyi bir durumda olmasına rağmen XIX. yüzyılın ilk yarısında sarsılmaya ve çökmeye başlamıştır. Bu gerilemede özellikle yabancı malların Osmanlı pazarlarına hızla girmeye başlamasının büyük bir etkisi olmuştur.⁹⁰

Dokuma sanayiini, kendir, kenevir ve pamuk gibi bitki liflerini hammadde olarak kullanan, yünleri kumaş haline getiren, ham ipek ya da ibrişimleri lüks giyim-kuşam eşyası olarak işleyen başlıca üç grup şeklinde düşünmek gerekir.⁹¹ Pamuklu dokumaların ve pamuk-ipek karışımı kumaşların Osmanlı toplumunda giyim-kuşamda ve döşemelik olarak çok geniş bir kullanım alanı olmuştur. Sarıklarda, kadın başlıklarında kullanılan tül ve tülbent çeşitlerinden, şalvar, iç çamaşırı, yorgan, mendil ve yağlıklardan hamam peştamalı ve havlulara, yastık ve minderlerden duvar askı ve perdelerine kadar pek çok eşya pamuklu bez ve kumaşlardan yapılmıştır.⁹²

Osmancık Kazası'nda dokumacılık/giyim eşyası üretimi ve satımıyla uğraşan esnaflar toplam 20 kişidir. Bu esnaflar içerisinde bez, kumaş gibi dokunmuş ürünler satan bezzâzlar 9 kişiyle ilk sırayı almaktadır. Kıl dokuyan, kıldan dokuma yapan sanatkâr anlamına gelen ve halk arasında mutâf,

⁹⁰ Musa Çadircı, a.g.e., s.9.

⁹¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C.II, İstanbul, 1995, s.149.

⁹² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 1996, s.259.

mûtafçı olarak da bilinen mûytab bu alanda faaliyet gösteren diğer esnaftır.⁹³ Kazada 5 mûytab vardır. Keçe yapan ve satan keçeci esnafı 1 kişidir ve Çatma Mahallesinde meskundur. Giyim ve çeşitli ev eşyalarının dikimiyle uğraşan terziler ise 5 kişidir.

Tablo-13. Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf

Mahalleler	Bezzâz	Keçeci	Mûytab ⁹⁴	Terzi	Toplam
Cami-i Kebir	2		1	2	5
Çanakçı	1		2	1	4
Çatma		1	2	1	4
Gemiciler	1				1
Güney	4			1	5
Hıdırlık					-
Kale					-
Mukbılağa					-
Toprak	1				1
Toplam	9	1	5	5	20

b- Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf

Osmancık'ta bu sahada faaliyet gösteren toplam 16 esnaf mevcut olup, bu esnaflar içerisinde ham deriyi işleyen 8 debbağ ve 1 debbağ çırağı bulunmaktadır. Debbağlar diğer esnaflardan biraz farklıdır. Şöyle ki, Anadolu kentlerindeki esnaf çarşılarında, esnaflar genellikle kendi iş yerlerinde ürettikleri malı yine aynı yerde müşterilerine satabilmektedir. Bakırcı, demirci gibi esnaflar arada başka bir perakendeci olmaksızın tüketici ile yüz yüze ilişki kurabilmektedir. Debbağlar bunların dışında kalmaktadır. Debbağhânelerde (Tabakhâne) işlenen derilerin yarı işlenmiş mal niteliği taşımasından dolayı debbağlar tüketiciye doğrudan satış yapamamışlardır. Ayrıca debbahânelerde yapılan işlemlerin çevreye koku yayan kirli bir iş

⁹³ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul, 1993, s.588.

⁹⁴ Şerif Korkmaz, 1839-1847 tarihli Şer'iyye Sicili'nin değerlendirmesinde Osmancık'ta 16 tane Mûytab esnafı olduğunu belirtmiştir. Bkz. Şerif Korkmaz, H. 1255-1264 (M. 1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995, s.64.

olmasından dolayı da esnaf çarşılarından uzak yerlerde bulunmasının bunda büyük etkisi olmuştur.⁹⁵

Kazada, debbağlar dışında, dericiliğin çeşitli yan kollarında faaliyet gösteren esnaflar da bulunmaktadır. Yükle hayvanlarına semer yapan semerciler, çarık yapıp satan ve halk arasında köşgir olarak da bilinen çarıkçılar ve dikiciler⁹⁶ bunlardan bazılarıdır.

Tablo-14. Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf

Mahalleler	Debbağ	Debbağ Çırağı	Dikici	Köşgir	Semerci	Toplam
Cami-i Kebir	5	1		3	3	12
Çanakçı						-
Çatma	2					2
Gemiciler						-
Güney			1			1
Hıdırlık						-
Kale						-
Mukbılağa						-
Toprak	1					1
Toplam	8	1	1	3	3	16

c- Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf

Temettuât Defterlerinden elde edilen verilere göre Osmancık'ta un imalatıyla uğraşan 3 asiyabcı yani değirmenci bulunmaktadır. Yine aynı kayıtlardan değirmencilerin değirmenleri kira yoluyla işlettikleri de anlaşılmaktadır.

Değirmencilerden başka gıda sektöründe hizmet veren 2 çörekçi, 1 ekmekçi ve meyve-sebze satımıyla uğraşan 1 manav bulunmaktadır.

⁹⁵ Sevgi Aktüre, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", **Çorum Tarihi**, Tarihsiz, s.128.

⁹⁶ Dikici= Eski kundura dikmekle geçinen, yamacı. Bkz. Şemseddin Sami, **a.g.s.**, s.643.

Tablo-15. Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf

Mahalleler	Değirmenci	Çörekçi	Ekmekçi	Manav	Toplam
Cami-i Kebir	2	1			3
Çanakçı					-
Çatma	1	1	1	1	4
Gemiciler					-
Güney					-
Hıdırlık					-
Kale					-
Mukbılağa					-
Toprak					-
Toplam	3	2	1	1	7

d- Madeni Eşya Üreten ve Satan Esnaf

Bu gruba dahil toplam 9 hâne reisi vardır. Tüfek kundağı⁹⁷ yapan 1 kundakçı, 5 demirci, 1 kalaycı, 1 nalbant ve tenekeden ya da ince metal saclardan çeşitli ev eşyaları yapan ve satan 1 tenekeci esnafı bulunmaktadır.

Tablo-16. Madeni Eşya Üreten ve Satan Esnaf

Mahalleler	Demirci	Kalaycı	Kundakçı	Nalbant	Tenekeci	Toplam
Cami-i Kebir	2					2
Çanakçı		1				1
Çatma	1		1		1	3
Gemiciler						-
Güney	2			1		3
Hıdırlık						-
Kale						-
Mukbılağa						-
Toprak						-
Toplam	5	1	1	1	1	9

⁹⁷ Kundak= Tüfeğin namı yatağı. Bkz. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C.VIII, Ankara, 1975, s.3001.

e- Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf

Osmancık Kazası'nda tüccarlık yapan 3 hâne reisi bulunmaktadır. Ancak Temettuât Defterlerinde bu tüccarların hangi malların ticaretini yaptıkları belirtilmemiştir.

Nakliye alanında ise binek hayvanlarını kullanarak ticaret akışına yardımcı olan 1 katırcı ve 2 kiracı bulunmaktadır.

Tablo-17. Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf

Mahalleler	Tüccar	Katırcı	Kiracı	Toplam
Cami-i Kebir			1	1
Çanakçı				-
Çatma			1	1
Gemiciler		1		1
Güney	3			3
Hıdırlık				-
Kale				-
Mukbılağa				-
Toprak				-
Toplam	3	1	2	6

f- Diğer Esnaf

Belli bir alanda değerlendiremediğimiz bu esnaf grubunu oluşturan 16 hâne reisi vardır. Bunlar içinde hizmet üreten esnaf olarak kabul ettiğimiz 1 berber, 5 oduncu mevcuttur.

İnşaat alanında hizmet veren 1 kiremitçi, 2 çilingir, mutfak eşyası yapımıyla uğraşan 1 çömlekçi bulunmaktadır.

Kazada 3 kişi kahvecilik yaparken, tütün içmeye yarayan çubukların yapılmasını sağlayan 1 çubukçu esnafı vardır, aynı zamanda imamlik da

yapan bu kişi Gemiciler Mahallesi'nde sakindir. Tütün alım satımıyla uğraşan duhancı ise 2 kişidir.

Tablo-18. Diğer Esnaf

Mahalleler	Berber	Çömlekçi	Oduncu	Çilingir	Kiremitçi	Çubukçu	Duhancı	Kahveci	Toplam
Cami-i Kebir	1			1					2
Çanakçı			1						1
Çatma		1	2	1				1	5
Gemiciler			1			1			2
Güney			1		1			2	4
Hıdırlık									
Kale									
Mukbılağa							2		2
Toprak									
Toplam	1	1	5	2	1	1	2	3	16

3- Diğer Meslekler

Tasnifin bu kısmını idari, askeri, dini ve eğitim alanlarında hizmet veren görevlilerle, işsiz, hasta, yaşlı ve çocuk gibi üretim dışında bulunan hâne reisleri oluşturmaktadır.

a- Askeri ve İdari Görevliler

Temettuât kayıtlarına göre Osmancık Kazası'nda adı geçen idari görevlilerden ilki kaza müdürüdür. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kullanılan "kaza" adı, önceleri idari-adli, daha sonraları yalnız adli bir birim olarak kullanılmıştır. Mahkemenin, kadı veya naibin bulunduğu yerleşim bölgesi, eyalet merkezi, sancak veya voyvodalıkla yönetilen kasaba veya

köyler topluluğu adli bir birim olarak Tanzimat'ın ilanına kadar kaza adı altında varlığını sürdürmüştür. Ancak 1842 yılında yapılan düzenlemeyle getirilen kaza kavramı ilkinden farklıdır.

1840 yılında vergilerin toplanması ve herkesin gelirine göre yılda bir veya iki kere tek bir vergi ödemesi ilkesi göz önünde tutularak, ülke genelinde yeni bir uygulamaya geçilmiştir. Buna göre, köyden sonra yönetim birimi olarak kaza ünitesi oluşturulurken sancak veya eyalet idaresinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca halkın güvenlik ve refahını sağlamak amacıyla her sancak ve kazada hanedan ve diğer ileri gelen aile mensubu kimselerin aralarından birini kazalarına "müdür" seçmelerine karar verilmiştir.⁹⁸ Kazada maliye, mülkiye ve emniyetle ilgili işlere bakmak, huzur ve güvenliği sağlamak, kazada görülecek davaların hak ve adaletle uygun bir şekilde yapılmasına özen göstermek kaza müdürünün yerine getirmekle yükümlü olduğu başlıca görevler arasında yer almıştır.⁹⁹

İkinci idari görevli ziraat müdürüdür. Ziraat müdürlüğü, 1843 yılında kurulan Ziraat Meclisinin isteği doğrultusunda oluşturulmuştur. Ziraat Meclisi taşra ile ilişkilerini güçlendirmek ve bölgelerdeki zirai gelişimle ilgili olarak yapılabilecek çalışmalar hakkında teklifleri kendilerine iletmekle görevli olarak ziraat müdürlerinin tayinini önermiştir. Bu önerinin kabulüyle de ziraat müdürleri görevlerine başlamışlardır.¹⁰⁰

Temettuât kayıtlarında geçen üçüncü idari görevli muhtardır. Hükümet ve halk arasındaki ilişkilerde büyük önemi olan muhtarlık teşkilatı, II. Mahmut devrinin Osmanlı Devleti'ne getirdiği yeniliklerden biridir.¹⁰¹ Muhtarlıkların kurulmasına ilk defa İstanbul'da başlanmıştır.¹⁰² Daha sonra taşrada 1833

⁹⁸ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Belleten*, C.LIII, S.206-208, Ankara, 1989, s.237-238.

⁹⁹ Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilâtı*, Ankara, 1945, s.126-128.

¹⁰⁰ Tefik Güran, *a.g.e.*, s.45-46.

¹⁰¹ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, C.XXXIV, S.135, Ankara, 1970, s.409.

¹⁰² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara, 2000, s.108.

yılında halkı âyânın zulmünden korumak amacıyla Kastamonu'da muhtarlık oluşturulmuştur.¹⁰³

Muhtarlar, mahalle ve köylerde güvenliğini sağlamak, vergilerin toplanmasına yardımcı olmak, kısacası âyânlar tarafından yapılmakta olan görevlerin büyük bir kısmını yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardır.¹⁰⁴ Bu görevleri dışında muhtarların bir de kendilerine ait meslekleri bulunmaktadır. Temettuât Defterlerinde “muhtar/erbab-ı ziraat” şeklinde kayıt yapılarak muhtarların meslekleri de belirtilmiştir. Bu nedenle konun başında mesleklerle ilgili yaptığımız toplam ve yüzde hesaplarına muhtarlar dahil edilmemiştir.

Osmancık Temettuât Defterlerinde askeri alanda görev yapan hâne reislerine de rastlanmaktadır. Buna göre, Güney Mahallesi'nde 1, Kale Mahallesi'nde 2, Alpagut Köyü'nde 1 tımarlı süvari, Gökdere Köyü'nde ise 1 tımarlı piyade bulunmaktadır. Askerde bulunan hâne reisleri ise mahallelerde 2, köylerde ise 9 kişidir. Ayrıca kazada askerlikten emekliye ayrılmış hâne reisleri vardır. Bunlar da mahallelerde 2, köylerde 5 kişidir.

¹⁰³ Musa Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık ”,s.410; Yücel Özkaya eserinde 1815 yılında da muhtarlığın mevcut olduğunu ve muhtarlığın âyânlığın yerine kurulmayıp, muhtarlık ile âyânlığın yan yana devam ettiğini belirtmektedir. Bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık**, Ankara, 1977, s.302.

¹⁰⁴ Musa Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık ”, s.413.

Tablo-19. Askeri ve İdari Görevliler (Mahalleler)

Mahalleler	Kaza Müdürü	Ziraat Müdürü	Muhtar	Tımarlı Süvari	Tımarlı Piyade	Asker	Tekaüd	Toplam
Cami-i Kebir	1		1			1		3
Çanakçı								-
Çatma			1			1	1	3
Gemiciler								-
Güney		1	1	1			1	4
Hıdırlık								-
Kale				2				2
Mukbılağa								-
Toprak								-
Toplam	1	1	3	3		2	2	12

Tablo-20. Askeri ve İdari Görevliler (Köyler)

Köyler	Kaza müdürü	Ziraat Müdürü	Muhtar	Timarlı Süvari	Timarlı Piyade	Asker	Tekaüd	Toplam
Ağızsuyu			1					1
Akviran						3		3
Alpagut				1			1	2
Ardıç								-
Berk							2	2
Çiftlik								-
Danişman						1		1
Dodurga							2	2
Durucasu								-
Gökdere			1		1			2
Güneşviran								-
İncesu								-
İstir								-
Karaçay						1		1
Kargı			1					1
Kızıltepe								-
Kumcubaba								-
Kuyucak								-
Obruk								
Obruk Mehmet Dede Tekkesi								
Öbektaş						2		2
Sarpun								-
Secigen			1			2		3
Sekü								-
Tekmen								-
Tutuş								-
Toplam	-	-	4	1	1	9	5	20

b- Dini Görevliler

Osmancık Kazası'ndaki dini görevlilerden ilki imamlardır ve Temettuât kayıtlarına göre Osmancık'ta toplam 11 imam bulunmaktadır. İmamlar, Osmanlı Devleti'nde hem bir din adamı hem de mahallenin lideri olarak kabul edilmişlerdir.¹⁰⁵ XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar imamlar üst yöneticilere karşı mahallenin sorumlu yöneticisi olmuşlardır. Aynı zamanda mahalle sakinlerinin de başı olan imamın her şey bilgisi ve iznine bağlanmıştır. Bir kimsenin mahalleye yerleşmesi için mahalle sakinlerinden birinin ve imamın kefaleti şart tutulmuştur. İmam böylece birbirine kefil olan mahalle halkının hepsinin de kefil olmuştur. Ayrıca imamlar vergilerin paylaşılması ve toplanması işlerini de yürütmüşlerdir.¹⁰⁶ İmamların bu yetkileri muhtarlıkların kurulmasına kadar devam etmiştir.

İmamlar dışında kazada dini hizmet veren 4 hatip ve 1 müezzin bulunmaktadır.

Tablo-21. Dini Görevliler (Mahalleler)

Mahalleler	İmam	Hatip	Müezzin	Toplam
Cami-i Kebir	1		1	2
Çanakçı		1		1
Çatma	1			1
Gemiciler				-
Güney	1	1		2
Hıdırlık				-
Kale	1			1
Mukbılağa	1			1
Toprak				
Toplam	5	2	1	8

¹⁰⁵ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim", s.1271.

¹⁰⁶ İber Ortaylı, **a.g.e.**, s.107.

Tablo-22. Dini Görevliler (Köyler)

Köyler	İmam	Hatip	Müezzin	Toplam
Ağızsuyu	1			1
Akviran		1		1
Alpagut	1			1
Ardıç				-
Berk				-
Çiftlik				-
Danişman				-
Dodurga				-
Durucasu				-
Gökdere	1	1		2
Güneşvıran				-
İncesu				-
İstir				-
Karaçay				-
Kargı				-
Kızıltepe				-
Kumcubaba				-
Kuyucak				-
Obruk				
Obruk Mehmet Dede Tekkesi				
Öbektaş				-
Sarpun				-
Secigen	1			1
Sekü				-
Tekmen	1			1
Tutuş				-
Toplam	5	2	-	7

c- Eğitim ve Diğer Alanlardaki Görevliler

Eğitim alanında hizmet veren ve defterlerde muallim-i sıbyan olarak geçen öğretmenlere ilişkin kayıtlar Cami-i Kebir ve Hıdırlık Mahallesi ile Gökdere Köyü'nde rastlanmaktadır.

Kazada diğer alanlarda hizmet veren görevliler, Toprak Mahallesi'nde 1 postacı, Kale Mahallesi'nde 1 tabip cerraktır.

Tablo-23. Eğitim ve Diğer Alandaki Görevliler

Mahalleler	Muallim-i Sıbyan	Postacı	Tabip Cerrah	Toplam
Cami-i Kebir	1			1
Çanakçı				-
Çatma				-
Gemiciler				-
Güney				-
Hıdırlık	1			1
Kale			1	1
Mukbılağa				-
Toprak		1		1
Toplam	2	1	1	4

d- Üretim Dışında Bulunan Hâne Reisleri

Tasnifin bu kısmını üretim dışında bulunan ve herhangi bir mesleği bulunmayan hâne reisleri oluşturmaktadır. Osmancık Kazası'nın mahalle ve köylerinde 4 amel-mânde¹⁰⁷, 10 bilâ-sanat, 6 âmâ, 3 hasta, 1 mücrim yani suçlu, 3 talebe, 10 ihtiyar, 8 de çocuk bulunmaktadır. Bu tasnife dahil ettiğimiz 24 hâne reisinin ise defterlerde mesleklerine dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

¹⁰⁷ Amel-mânde= İşten kalmış, işe yaramaz. Bkz. Muallim Nâci, **a.g.s.**, s.671.

Osmancık Temettuât Defterlerinde bir de öldüğü halde defterlere kaydedilen hâne reisleri bulunmaktadır. “Fevt olmuş” şeklinde kayıtlara geçen bu şahıslar mahallelerde 9, köylerde ise 46 kişidir.

Tablo-24. Üretim Dışında Bulunan Hâne Reisleri (Mahalleler)

Mahalleler	Amel- mânde	Bilâ- sanat	Âmâ	İhtiyar	Hasta	Mücrim	Talebe	Çocuk	Mesleği belli olmayan	Fevt	Toplam
Cami-i Kebir		7	5	2	1		2	2	2		21
Çanakçı										1	1
Çatma	1				1			1	3	2	8
Gemiciler										4	4
Güney	3			1					1		5
Hıdırlık								1			1
Kale											-
Mukbılağa								1			1
Toprak									1	2	3
Toplam	4	7	5	3	2	-	2	5	9	9	44

Tablo-25. Üretim Dışında Bulunan Hâne Reisleri (Köyler)

Köyler	Amel- mande	Bilâ- sanat	Âmâ	İhtiyar	Hasta	Mücrim	Talebe	Çocuk	Mesleği Belli Olmayan	Fevt	Toplam
Ağızsuyu								1	1		2
Akviran			1	1					3	4	10
Alpagut											-
Ardıç				1					1		2
Berk		2									2
Çiftlik				1					1		2
Danişman							1	2	1	1	6
Dodurga				1						9	10
Durucasu											-
Gökdere				2	1					2	4
Güneşviran											1
İncesu										3	4
İstir										1	1
Karaçay											-
Kargı									1	2	3
Kızıltepe											-
Kumcubaba									1	1	3
Kuyucak									1		1
Obruk		1							1	8	10
Obruk Mehmet Dede Tekkesi									1		1
Öbektaş									2	11	14
Sarpun											-
Secigen						1					1
Sekü				1					1	3	5
Tekmen											-
Tutuş									1	1	2
Toplam	-	3	1	7	1	1	1	3	17	46	80

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ YAPI

A- GELİR DAĞILIMI

1- Hâne Reislerinin Gelir Kaynakları

Temettuât Defterleri hâne reislerinin gelir kaynakları ile ilgili kayıtlar içerip, dönemin iktisadi hayatı hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Bu defterlere göre hâne reisleri ziraat, hayvancılık, esnafılık, ticaret, işçilik, ortakçılık, zuhûrât, kira ve maaş olarak çeşitli alanlardan gelir temin etmektedir.

Osmancık Kazası'ndaki gelir kaynaklarından ilkinin bitkisel üretim, bağ ve bahçecilik olarak kendi arasında ikiye ayırdığımız ziraat geliri oluşturmaktadır. Mezru tarla, pamuk ve kendir tarlası gelirinden ibaret olan bitkisel üretim geliri toplam gelirin %37.7'sini meydana getirmektedir. Bitkisel üretim gelirinde mezru tarla geliri %88.6'lık oranla ilk sırayı alırken, bunu %10.0 ile pamuk tarlası, %1.4 ile kendir tarlası geliri takip etmektedir. Bağ ve bahçecilikten elde edilen gelir ise toplam gelirin %13.7'sini oluşturmaktadır. Ziraattan en fazla gelir elde eden meslek grubu toplam %55.2'lik oranla çiftçilerdir. Çiftçiler ziraat gelirleri dışında, zuhûrâtta %27.6, hayvancılıktan %16.5, kiradan % 0.4 ve ortakçılıktan %0.2 oranında gelir elde etmektedir.

Hâne reisleri tarafından elde edilen gelir kaynaklarından ikincisi Temettuât Defterlerinde “zuhûrât” olarak geçen ve nereden geldiği belli olmayan gelirdir. Zuhûrât geliri toplam gelirin % 31.8'ini oluşturmaktadır. Bu gelirden en fazla payı %59.2 ile esnaf ve tüccarlar almaktadır. Esnaf ve tüccarların diğer alanlardan kazandıkları gelirler, ziraattan %29.5, gayri menkûl ve toprak kiralardan %6.3, hayvancılıktan %2.6, esnafılık ve ticarettten %2.4'dür.

Gelir kaynaklarından üçüncüsü hayvancılık olup, büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve arıcılık olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır. Hayvancılıktan elde edilen gelir toplam gelirin %14.8'ini teşkil etmektedir. Çiftçiler %16.5'lik oranla bu alandan en çok gelir sağlayan meslek kesimini meydana getirmektedir.

Rant geliri olarak adlandırılan gayrı menkûl ve toprak kiralari dördüncü sırada yer almaktadır. Değirmen, dükkan ve kahvehaneden oluşan gayrı menkûl kiralariinin toplam gelir içindeki payi %0.6'dır. Bu grubun kendi içindeki dağılımı %71.3 değirmen, %23.4 dükkan, %5.3 kahvehane kiralari şeklindedir. Toprak kiralari ise toplam gelirin %0.4'ünü teşkil etmektedir. Gayrı menkûl ve toprak kiralariinden en çok gelir sağlayanlar %3.6 ile hasta, çocuk ve yaşlılardan meydana gelen gruptur. Bu grup, zuhûrâtan %39.6, ziraattan %31.8, gayrı menkûl kiralariinden %5.1 ve hayvancılıktan %4.7 oranında gelir sağlanmaktadır.

Gelir kaynaklari arasında beşinci sırada yer alan esnafılık, ticaret ve işçilik gelirleri toplam gelir payının %0.5'dir. Amele, hizmetkâr, çoban gibi tarım işçileri bu sahadan %3.2 oranında gelir temin ederken, esnaf ve tüccarlar %2.4 oranında gelir elde etmektedirler. Tarım işçilerinin diğeri alanlardan elde ettikleri gelir, zuhûrâtan %53.2, ziraattan %33.0, hayvancılıktan %8.3 ve kiradan %2.5'dir.

Osmancık Kazası'ndaki gelir kaynaklariinden bir diğeri askeri ve idari alanlar başta olmak üzere çeşitli sahalarda görev yapan kimselerin görevleri karşılığı aldıkları maaşlardır. Maaşların toplam gelire oranı %0.3'dür. Görevlilerin diğeri gelirleri, ziraattan %46.7, hayvancılıktan 14.6, zuhûrâtan %25.1 ve kiradan %3.5'dir.

Gelir kaynaklariinden sonuncusu ortakçılıktır. Ortakçılıkla elde edilen gelir ise toplam gelirin %0.2'sini teşkil etmektedir. Bu alanda gelir temin eden tek meslek grubu da çiftçilerdir.

Tablo-1. Mesleklere Göre Gelir Kaynaklarının Dağılımı (Kuruş), 1844

Gelir Kaynakları	Çiftçi	Tarım İşçileri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Hasta, Çocuk, Yaşlı	Diğer	Toplam
1-Ziraat							
a-Bitkisel Üretim	140484.5	2635	3105	4005.5	210	660	151100
b-Bağ ve Bahçecilik	40969.6	7327	3721	1384.5	438.5	1109	54949.6
2-Hayvancılık							
a-Büyükbaş Hayvancılık	15691	720	615	760	65	230	18081
b-Küçükbaş Hayvancılık	38171	1774	-	924	-	189	41058
c-Arıcılık	258	-	-	-	-	-	258
2-Esnaflık, Ticaret ve İşçilik	417	975	550	-	-	-	1942
3-Ortakçılık	730	-	-	-	-	-	730
4-Zuhûrât	90922.5	15996	13733.5	2896.5	545	3145	127238.5
5-Rant Gelirleri							
a-Gayri Menkûl Kiraları	698	8	1370	195	70	15	2356
b-Toprak Kiraları	676	726	100	200	50	70	1822
6-Maaş	-	-	-	1165	-	-	1165
Toplam	329017.6	30161	23194.5	11530.5	1378.5	5418	400700.1

Tablo-2. Mesleklere Göre Gelir Kaynaklarının Dağılımı (Yüzde), 1844

Gelir Kaynakları	Çiftçi	Tarım İşçileri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Hasta, Çocuk, Yaşlı	Diğer	Toplam
1-Ziraat							
a-Bitkisel Üretim	42.7	8.7	13.4	34.7	15.2	12.2	37.7
b-Bağ ve Bahçecilik	12.5	24.3	16.1	12.0	31.8	20.4	13.7
2-Hayvancılık							
a-Büyükbaş Hayvancılık	4.8	2.4	2.6	6.6	4.7	4.2	4.5
b-Küçükbaş Hayvancılık	11.6	5.9	-	8.0	-	3.5	10.2
c-Arıcılık	0.1	-	-	-	-	-	0.1
2-Esnaflık, Ticaret ve İşçilik	0.1	2.9	3.2	-	-	-	0.5
3-Ortakçılık	0.2	-	-	-	-	-	0.2
4-Zuhûrât	27.6	53.0	59.2	25.1	39.6	58.1	31.8
5-Rant Gelirleri							
a-Gayri Menkûl Kiraları	0.2	0.1	5.9	1.7	5.1	0.3	0.6
b-Toprak Kiraları	0.2	2.4	0.4	1.8	3.6	1.3	0.4
6-Maaş	-	-	-	10.1	-	-	0.3
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

2- Hâneler Arası Gelir Dağılımı

Osmancık Kazası'ndaki hâneler arası gelir dağılımında, toplam hâne sayısının %23.9'unu meydana getiren çiftçiler toplam gelirin %82.2'sini, hâne sayısının %18.4'ü olan tarım işçileri toplam gelirin %7.5'ini, hâne sayısının %30.1'ini oluşturan esnaf ve tüccarlar toplam gelirin %5.8'in, hâne sayısının

%9.1'ini teşkil eden görevliler toplam gelirin %2.9'unu, hâne sayısının %18.5'ini oluşturan hasta, çocuk, yaşlı ve mesleği olmayanlar gibi üretim dışında bulunanlar toplam gelirin %1.6'sını meydana getirmektedir.

Kazadaki en yüksek gelir dilimini 1500 kuruştan daha fazla gelire sahip olan ve sadece 2 hâne reisinin içinde yer aldığı grup oluşturmaktadır. Her ikisinin mesleği de çiftçilik olan bu hâne reisleri gelirlerini tarım, hayvancılık ve zuhûrâtın temin etmektedir. Bu iki hâne reisinin yanında Osmancık'ta en fazla gelire sahip hâne reisleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-3. En Yüksek Gelir Elde Eden 10 Hâne Reisinin Gelir Kaynakları, 1844

Lakap, unvan ve Adı	Meslek	Gelirler Çeşitleri								
		Tarım Geliri		Gayri Menkûl Geliri		Hayvan Gelirleri		Zuhûrât Geliri		Toplam Gelir
		Kuruş	Yüzde	Kuruş	Yüzde	Kuruş	Yüzde	Kuruş	Yüzde	Kuruş
Ömeroğlu Hacı Mehmet	Çiftçi	589	34.4	-	-	195	11.4	926	54.2	1710
Dervişoğlu İbrahim	Çiftçi	550	34.2	-	-	1057	65.8	-	-	1607
Ahmetoğlu Hüseyin	Çiftçi	383	25.9	-	-	782.5	52.9	315	21.2	1480.5
Köseoğlu Tayyarın Mustafa	Çiftçi	808	55.5	-	-	647	44.5	-	-	1455
Topal Ahmetoğlu Mehmet	Çiftçi	942	70.7	-	-	390	29.3	-	-	1332
Karacaoğlu Ömer	Çiftçi	72	5.5	-	-	934	71.5	300	23.0	1306
Topal Ahmetoğlu Ahmet	Çiftçi	662.5	52.4	-	-	403	31.8	200	15.8	1265.5
Kel Mehmetoğlu Yusuf	Çiftçi	800	63.5	-	-	460	36.5	-	-	1260
Hacıoğlu Hacı Mehmet	Çiftçi	195	15.5	-	-	110	8.8	950	75.7	1255
Hacı Halilzâde Seyyid Efendi Halil	Ziraat Müdürü	810	65.8	75	6.1	346	28.1	-	-	1231
Toplam		5811.5	41.8	75	0.5	5324.5	38.3	2691	19.4	13902

Bölgedeki en düşük gelir dilimini 1 ile 250 kuruş arasında değişen grup oluşturmaktadır. Toplam hânenin %29.3'ünü meydana getiren 326 hâne reisinin yıllık geliri bu gelir dilimi içinde yer almaktadır. Tarım işçileri %61.2'lik oranla bu gelir dilimindeki en kalabalık meslek kesimini oluşturmaktadır.

Osmancık Kazası'ndaki toplam hânenin gelir dilimleri itibariyle dağılımına bakıldığında en fazla hâne reisinin 251 ile 500 kuruş arasındaki gelirlerden oluşan grupta bulunduğu görülür. Toplam hâne sayısının %40.6'sından oluşan bu gelir grubunun en kalabalık meslek zümresini %47.6 ile çiftçiler meydana getirmektedir.

Gelir dilimlerine bakıldığında toplam hânenin %8.3'ünü oluşturan 92 hâne reisinin hiçbir gelirin olmadığı görülmektedir. Temettuât Defterlerinde geliri olmayan bu hâne reisleriyle ilgili çeşitli açıklamalara yer verilmiştir. Geliri ile birlikte evi ve arazisi olmayanlar "*emlak ve arazisi olmayıp şunun bunun iânesiyle idare etmekte*"¹⁰⁸ şeklinde belirtilirken, evi veya arazisi olup geliri olmayanlar "*hânesinden gayrı bir nesnesi olmayıp şunun bunun iânesiyle geçinmekte olduğu*"¹⁰⁹ ya da "*bir harap bağından başka bir nesnesi olmayıp şunun bunun iânesiyle geçinmekte olduğu*"¹¹⁰ şeklinde kaydedilmiştir.

¹⁰⁸ BOA., ML.VRD.TMT-920, s.20.

¹⁰⁹ BOA., ML.VRD.TMT-912, s.5.

¹¹⁰ BOA., ML.VRD.TMT-899, s.15.

Tablo-4. Hâne Reislerinin Gelir Seviyelerine Göre Dağılımı (Gelir Dilimleri; Kuruş), 1844

Meslek Grupları	Geliri Olmayan Hâne Sayısı	1-250	251-500	501-750	751-1000	1001-1250	1251-1500	1501+	Toplam
1-Tarımla İlgili Meslekler									
a-Çiftçi		162	352	160	48	10	6	2	740
b-Amele, Hizmetkar, Çoban	3	79	46	1	-	-	-	-	129
2-Esnaf ve Tüccar	2	30	35	5	1	1	-	-	74
3-Görevliler	10	17	12	5	1	1	-	-	46
4-Hasta, Çocuk ve Yaşlı	7	12	2	-	-	-	-	-	21
5-Diğer	72	26	5	1	-	-	-	-	104
Toplam	94	326	452	172	50	12	6	2	1114

Tablo-5. Hâne Reislerinin Gelir Seviyelerine Göre Dağılımı (Yüzde), 1844

Meslek Grupları	Geliri Olmayan Hâne Sayısı	1-250	251-500	501-750	751-1000	1001-1250	1251-1500	1501+
1-Tarımla İlgili Meslekler								
a-Çiftçi	-	21.9	47.6	21.6	6.5	1.3	0.8	0.3
b-Amele, Hizmetkar, Çoban	2.4	61.2	35.6	0.8	-	-	-	-
2-Esnaf ve Tüccar	2.7	40.5	6.7	1.4	1.4	-	-	-
3-Görevliler	21.8	36.9	26.1	10.8	2.2	2.2	-	-
4-Hasta, Çocuk ve Yaşlı	33.4	57.1	9.5	-	-	-	-	-
5-Diğer	69.2	25.0	4.8	-	-	-	-	-
Toplam	8.4	29.3	40.6	15.5	4.5	1.0	0.5	0.2

3- Mahalle ve Köyler Arası Gelir Dağılımı

Temettuât Defterlerinden elde edilen bilgilere göre, Osmancık'ın 9 mahallesinin toplam 69834.5 kuruş geliri olup, bu gelirin %31.1'i Güney Mahallesi, %24.1'i Cami-i Kebir Mahallesi, %16.1'i Çatma Mahallesi, %14.6'sı Gemiciler Mahallesi, %6.3'ü Çanakçı Mahallesi, %2.8'i Mukbılağa Mahallesi, %1.9'u Hıdırlık Mahallesi, %1.9'u Toprak Mahallesi, %1.2'si ise Kale Mahallesi'nden elde edilmektedir.

Hâne başına ortalama gelirin 222 kuruş düştüğü Osmancık'ta gelir düzeyi yüksek mahallelerin başında Güney Mahallesi yer alıp; bunu Hıdırlık ve Gemiciler Mahallesi takip etmektedir. Diğer mahallelerin gelirleri ise genel ortalamanın altında bulunmaktadır.

Gelir kaynakları itibariyle gelir dağılımında Güney Mahallesi'nden elde edilen gelir 21688 kuruş olup, bu gelirin %46.2'sini ziraat geliri, %38.8'ni zuhûrât geliri, %6.8'ini hayvancılıktan elde edilen gelir, %4.2'sini gayrı menkûl ve toprak kiralardan sağlanan gelir, %2.8'ini görevlilerin maaş gelirleri, %1.2'sini esnaflık, ticaret ve işçilik gelirleri oluşturmaktadır.

Mahalleler arasında kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu ikinci yerleşim yeri Hıdırlık Mahallesi'nde bir yıllık toplam gelir 1365 kuruştur. Bu gelirin %82.5'i ziraattan, %14'ü zuhûrâtтан, %2.9'u hayvancılıktan ve %0.6'sı gayrı menkûl kiralardan sağlanmaktadır.

Gemiciler Mahallesi'nin yıllık toplam geliri ise 10227.5 kuruş olup bu gelirin %64.2'si ziraattan, %12.5'i hayvancılıktan, %22.6'sı zuhûrâtтан, %7'si toprak kiralardan meydana gelmektedir.

Osmancık Kazası'nda hâne başına düşen gelirin en düşük olduğu mahalle hâne başına 219.4 kuruş ile Mukbılağa Mahallesi'dir. Toplam gelirin 1975 kuruş olduğu mahallenin yıllık gelirin %59.9'unu esnaflık ve ticaret, %22.8'ini ziraat, %9.9'unu hayvancılık, %6.3'ünü maaş, %1.5'ini toprak kirasından gelen gelirler meydana getirmektedir.

Osmanlık köylerinin toplam geliri ise 330865.6 kuruştur. Bu gelirin %13.5'i Dodurga Köyü, %7.9'u Öbektaş Köyü, %6.5'i Secigen Köyü, %6.3'ü Danişman Köyü, %5.9'u Gökdere Köyü, %5.2'si Ağızsu Köyü, %4.7'si Tekmen Köyü, %4.6'sı Akvıran Köyü, %4.2'si Çiftlik Köyü, %4.2'si Obruk Köyü, %4.1'i Sekü Köyü, %4.1'i Kargı Köyü, %3.4'ü Ardiç Köyü, %3.3'ü Güneşvıran Köyü, %2.1'i Alpagut Köyü, %2.7'si Obruk Mehmet Dede Tekkesi, %2.5'i İncesu Köyü, %2.3'ü Tutuş Köyü, %2.0'ı İstir Köyü, %1.9'u Kuyucak Köyü, %1.5'i Berk Köyü, %1.4'ü Kızıltepe Köyü, %1.4'ü Karaçay Köyü, %1.5'i Kumcubaba Köyü, %1.4'ü Sarpun Köyü ve %1.2'si Durucasu Köyünden elde edilmiştir.

Köylerin hâne başına düşen ortalama geliri 414.6 kuruştur. Köyler arası ortalama gelir dağılımında 642 kuruş ile Kargı Köyü en yüksek, 256 kuruş ile Berk Köyü en düşük gelire sahip yerlerdir.

Kargı Köyü'nün gelir kaynaklarına göre dağılımına bakıldığında toplam gelirin 13482 kuruş olduğu görülür. Bu gelirin %63.1'i ziraat, %24.1'i hayvancılık, %11.2'si zuhûrât, %1.6'sı ortakçılıktan elde edilmektedir.

Toplam geliri 4873 kuruş olan Berk Köyü'nün geliri ise %48.5 ziraat, %31.8 hayvancılık, %8.2 zuhûrât, %5.5 toprak kirası, %3.9 ortakçılık, %2.1 işçilik gelirinden oluşmaktadır.

Tablo-6. Mahalleler Arası Gelir Dağılımı, 1844

Mahalleler	Geliri Olmayan Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Gelir/ Kuruş	Gelir/ Hâne Sayısı	Hâne %	Gelir %
Cami-i Kebir	3	62	16861.5	271.9	27.9	24.1
Çanakçı	2	15	4366	291	6.7	6.3
Çatma	6	43	11237	261.3	19.4	16.1
Gemiciler	4	30	10227.5	340.9	13.5	14.6
Güney	3	52	21688	417	23.4	31.1
Hıdırlık	-	4	1316	329	1.8	1.9
Kale	2	3	798.5	266.1	1.4	1.2
Mukbılağa	-	9	1975	219.4	4.1	2.8
Toprak	2	4	1365	341.2	1.8	1.9
Toplam	22	222	69834.5	314.5	100	100

Tablo-7. Köyler Arası Gelir Dağılımı (Gelir Dilimleri; Kuruş), 1844

Köyler	Geliri Olmayan Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Gelir/ Kuruş	Gelir/ Hâne Sayısı	Hâne %	Gelir %
Ağızsuyu	2	32	17211	537.8	4.0	5.2
Akviran	6	37	15106	408.2	4.6	4.6
Alpagut	-	24	6935	288.9	3.0	2.1
Ardıç	-	21	11380.5	541.9	2.6	3.4
Berk	-	19	4873	256.4	2.4	1.5
Çiftlik	-	31	14021	452.2	3.9	4.2
Danişman	4	60	20695.5	344.9	7.5	6.3
Dodurga	12	129	44569	345.4	16.2	13.5
Durucasu	-	8	3958	494.7	1.0	1.2
Gökdere	3	52	19589.5	376.7	6.5	5.9
Güneşviran	-	26	11181.6	430	3.3	3.4
İncesu	3	14	8215	586.7	1.8	2.5
İstir	1	14	6626	473.2	1.8	2.0
Karaçay	-	10	4670	467	1.3	1.4
Kargı	3	21	13482	642	2.6	4.1
Kızıltepe	-	8	4573.5	571.6	1.0	1.4
Kumcubaba	2	16	4954	309.6	2.0	1.5
Kuyucak	1	23	6373	277	2.9	1.9
Obruk	9	40	13900	347.5	5.0	4.2
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	1	23	8945.5	388.9	2.9	2.7
Öbektaş	16	59	26352.5	446.6	7.3	7.9
Sarpun	-	13	4840	372.3	1.6	1.5
Secigen	2	35	21481.5	613.7	4.4	6.5
Sekü	5	31	13605	438.8	3.9	4.1
Tekmen	-	28	15557.5	555.6	3.5	4.7
Tutuş	2	24	7770	323.7	3.0	2.3
Toplam	72	798	330865.6	414.6	100	100

B- VERGİLER

Tanzimat öncesi Osmanlı Devleti'nde halk örfi ve şer'i olarak iki esasa göre vergilendirilmiştir.¹¹¹ Kolay değişmeyen ve uzun ömürlü olan kanunnamelerle de vergilerin miktarları ve ne şekilde alınacakları ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir.¹¹² Vergi kanunnameleri farklı bölgeler için İstanbul'a göre değil, bu bölgelerin her birine en uygun şekilde yapılmıştır.¹¹³

Tanzimat Dönemi'nde ise Osmanlı vergi sisteminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Şöyle ki, örfi vergiler tamamen kaldırılmış, yerine "an cemâatin vergi" adıyla tek bir vergi getirilmiştir.¹¹⁴ Ayrıca, vergi gelirlerinin toplanması görevi de mültezimlerden alınarak muhassıllara verilmiştir.¹¹⁵

Örfi vergiler eşit olarak tevzi edildiğinden vergi mükelleflerinin ödeme gücü dikkate alınmamıştır. Vergide adalet ilkesine uymadığı için eleştirilen örfi verginin kaldırılarak, Tanzimat'ın başlarında yine tevzi nitelikte, ancak mükelleflerin ödeme güçlerine göre tahsil edilecek bir vergiye geçilmesi oldukça önemlidir. Yeni vergi düzenindeki ödeme gücünün ölçüsü halkın emlak, arazi ve hayvan varlığıyla kazançları olmuştur.¹¹⁶ Bu amaçla da 1844 yılında imparatorluğun büyük bir bölümünde "Temettuât Tahrirleri" yapılmıştır. Yeni verginin, köy veya mahalle düzeyinde hâneler arası dağılımı uygulamada daha önce alınan örfi vergilerde olduğu gibi her bölgede farklı şekillerde uygulanmış ve bazı kazalarda hâne bazı kazalarda ocak ve nüfus veya çift ya da başka esaslara göre yapılmıştır.¹¹⁷

¹¹¹ Musa Çadircı, a.g.e., s.105.

¹¹² Mutafta Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", DTCFD., C.XIII., S.1-2, Ankara, 1955, s.40-41.

¹¹³ Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", DTCFD., C.V, S.2, Ankara, 1947, s.189.

¹¹⁴ Abdüllatif Şener, **Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, 1990, s.94.

¹¹⁵ Musa Çadircı, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**, Ankara, 1985, s.261.

¹¹⁶ Abdüllatif Şener, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları", **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1992, s.260.

¹¹⁷ Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841-1861", **Belgeler**, C.XIII, S.17, Ankara, 1988, s.221.

1- Vergi-i Mahsûsa

Tanzimat öncesi örfi vergilerin yerine getirilmiş olan vergi-i mahsûsanın tahsili rûz-ı hızır ve rûz-ı kasım olarak iki taksit halinde 1256-1261 / 1840-1845 yılları arasında yapılmıştır. “Köyce tahsili mutad olan vergi” ve “an cemâaten tahsil olunan vergi” gibi adlar verilmiş olan bu verginin en önemli özelliği matrahının köy olmasıdır.¹¹⁸

Temettuât kayıtlarından elde edilen bilgilere göre 1844 yılında Osmancık Kazası'ndaki hâne reislerinden toplam 136736 kuruş vergi-i mahsûsa toplanmış ve bunun 24393.5 kuruşu yani %17.8'i mahallelerdeki 243 hâne reisi tarafından ödenmiştir.

Kazada vergi-i mahsûsa ödemeyen toplam 8 hâne reisi bulunmaktadır. Bu hâne reislerinin 2'si çiftçi, 1'i imam, 1'i muallim diğerleri ise mesleksizdir. Osmancık mahalleleri arasında vergi-i mahsûsa yönünden ekonomiye en fazla katkı Cami-i Kebir Mahallesi'nden sağlanmıştır. Cami-i Kebir Mahallesi'nde meskun 64 hâne reisi 6518.5 kuruş vergi-i mahsûsa ödemiştir. Bunun Osmancık Kazası mahalleleri içindeki payı %26.7'dir.

Mahalleler içinde hâne başına düşen ortalama vergi miktarı yönünden ilk sırayı 142.5 kuruş ile Toprak Mahallesi almaktadır. Sadece 1 hâne reisinin vergi ödemediği mahallelerde en düşük vergiyi 11.5 kuruş ile 2 hâne reisi, Cami-i Kebir Mahallesi'nde oturan ve gözleri görmeyen “Kör Haliloğlu Halil”¹¹⁹ ile yine Cam-i Kebir Mahallesi sakinlerinden ve mesleği çiftçilik olan “Fazlıoğlu Ali”¹²⁰ ödemiştir. En yüksek vergi ise 355 kuruş olup Gemiciler Mahallesi'ne kayıtlı çiftçi “Cerioğlu Abdi”¹²¹ tarafından ödenmiştir.

Osmancık Kazası'nın köylerinde 863 hâne reisi tarafından ödenen vergi miktarı ise toplam 112342.5 kuruş olup, bu miktar toplam verginin

¹¹⁸ Süleyman Sûdi, *Defter-i Muktesid*, C.I, Dersaadet, 1306, s.91-92. Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz. Tefik Güran, *a.g.e.*, s.199.

¹¹⁹ BOA., ML.VRD.TMT-903, s.11.

¹²⁰ BOA., ML.VRD.TMT-903, s.12.

¹²¹ BOA., ML.VRD.TMT-911, s.2.

%82.2'sini oluşturmaktadır. Köyler içinde vergi-i mahsûsa yönünden Osmanlı ekonomisine en büyük katkı 141 hâne reisinin 16905 kuruş ödediği Dodurga Köyü tarafından yapılmıştır.

Köyler arasında hâne başına düşen ortalama vergi açısından ilk sırada 264.5 kuruş ile Akviran Köyü yer almaktadır. Toplam 7 hâne reisinin vergi ödemediği köylerde en düşük vergi 4 kuruş olup, bu miktar Akviran Köyünden “Kel Mehmetoğlu Mehmet Emin”¹²² ile Öbektaş Köyü’nden “Kır Ali’nin Osmanoğlu Hüseyin”¹²³ tarafından ödenmiştir. Bu hâne reislerinin her ikisinin de meslekleri çiftçiliktir. Osmancık Kazası köylerindeki 473 kuruş ile en yüksek vergiyi ödeyen hâne reisi ise Akviran Köyü’ne kayıtlı “İbrahim” isimli bir çiftçidir.¹²⁴

Tablo-8. Mahalleler Arası Vergi-i Mahsûsa Dağılımı, 1844

Mahalleler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Vergi/ Kuruş	Vergi/Hâne Sayısı	Hâne %	Vergi %
Cami-i Kebir	1	64	6518.5	101.8	26.3	26.7
Çanakçı	-	17	1853.5	109	7.0	7.6
Çatma	-	49	4926.5	100.5	20.3	20.2
Gemiciler	-	34	3170.5	93.2	14.0	13.0
Güney	-	55	5771.5	104.9	22.6	23.7
Hıdırlık	-	4	345	86.2	1.6	1.4
Kale	-	5	364	72.8	2.0	1.5
Mukbılağa	-	9	589	65.4	3.7	2.4
Toprak	-	6	855	142.5	2.5	3.5
Toplam	1	243	24393.5	100.3	100	100

¹²² BOA., ML.VRD.TMT-906, s.7.

¹²³ BOA., ML.VRD.TMT-920, s.19.

¹²⁴ BOA., ML.VRD.TMT-906, s.8.

Tablo-9. Köyler Arası Vergi-i Mahsûsa Dağılımı, 1844

Köyler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Vergi/ Kuruş	Vergi/Hâne Sayısı	Hâne %	Vergi %
Ağızsuyu	-	34	5565	163.6	3.9	5.0
Akviran	1	42	6349	264.5	4.9	5.7
Alpagut	-	24	3629	151.2	2.8	3.2
Ardıç	-	21	2286	108.8	2.4	2.0
Berk	-	19	1812	95.3	2.2	1.6
Çiftlik	-	31	3933	126.8	3.6	3.5
Danişman	-	64	6719	104.9	7.4	6.0
Dodurga	-	141	16905	119.8	16.4	15.0
Durucasu	-	8	1240	155	0.9	1.1
Gökdere	3	52	5450.5	104.8	6.0	4.9
Güneşvıran	-	26	3309	127.2	3.0	2.9
İncesu	-	17	2927	172.1	2.0	2.6
İstir	-	15	2300	153.3	1.7	2.1
Karaçay	-	10	1732	173.2	1.2	1.5
Kargı	-	24	3405	141.8	2.8	3.0
Kızıltepe	-	8	1630	203.7	0.9	1.5
Kumcubaba	-	18	2315	128.6	2.1	2.1
Kuyucak	1	23	1884	81.9	2.7	1.7
Obruk	-	49	5346.5	109.1	5.7	4.8
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	2	22	3091.5	140.5	2.5	2.7
Öbektaş	-	75	9830	131.0	8.7	8.7
Sarpun	-	13	1690	130	1.5	1.5
Secigen	-	37	6020	162.7	4.3	5.4
Sekü	-	36	4682	130	4.2	4.2
Tekmen	-	28	4812	171.8	3.2	4.2
Tutuş	-	26	3480	133.8	3.0	3.1
Toplam	7	863	112342.5	130.1	100	100

2- Öşür Vergisi

Öşür, İslam vergi hukukuna göre zirai ürünlerden belli oranda alınan vergidir.¹²⁵ Bu oran Tanzimat'a kadar toprağın verim gücüne ve sulama imkanına göre 1/3 ile 1/10 arasında değişirken, Tanzimat'la birlikte bütün bölgelerde 1/10 oranında tahsil edilmeye başlamıştır.¹²⁶

Öşür vergisinin Osmancık Kazası'ndaki toplam miktarı 21760.5 kuruş olup, bu miktarın %70.2'si buğday, arpa, yulaf, burçak, pamuk ve kendir gibi bitkisel üretimden, %29.6'sı bağ, bahçe ve bostandan, %0.2'si ise kovandan alınan öşürlerden meydana gelmektedir.

Kazanın mahallelerinden alınan toplam öşür 3943.9 kuruş yani toplam öşür miktarının %18.1'dir. Mahallelere ait öşürden ekonomiye en fazla katkı Güney Mahallesi'nden sağlanmaktadır. Kişi başına 22.9 kuruş vergi düşen mahallede 51 kişi tarafından 1169.5 kuruş vergi ödenmektedir.

Hâne başına düşen ortalama vergi miktarı açısından bakıldığında ortalama 40 kuruş ile en yüksek verginin Hıdırlık Mahallesi, en düşük verginin de 8.1 kuruş ile Mukbılağa Mahallesi tarafından karşılandığı görülmektedir.

Osmancık'ın köylerindeki öşür miktarı ise toplam 17816.6 kuruş yani toplam öşürün %81.9'dur. Köyler içinde en çok öşür getiren yerleşim yeri Dodurga Köyü'dür. Dodurga'da 129 hâne reisi tarafından 2702.5 kuruş öşür vergisi ödenmiştir.

Köyler arasında hâne başına düşen ortalama vergide 86.8 kuruş ile Akvıran Köyü ilk sırada yer alırken, 9.2 kuruş ile Danişman Köyü son sırada yer almaktadır.

¹²⁵ Ziya Kazıcı, **Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, 1977, s.86.

¹²⁶ Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi", s.222.

Tablo-10. Mahalleler Arası Öşür Vergisi Dağılımı, 1844

Mahalleler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Vergi/ Kuruş	Vergi/Hâne Sayısı	Hâne %	Vergi %
Cami-i Kebir	4	61	879.4	14.4	27.9	22.3
Çanakçı	2	15	292.5	15.5	6.9	7.4
Çatma	9	40	603	15.0	18.4	15.3
Gemiciler	4	30	706.5	23.5	13.8	17.9
Güney	4	51	1169.5	22.9	23.4	29.6
Hıdırlık	1	3	120	40	1.4	3.1
Kale	-	5	41	8.2	2.3	1.0
Mukbılağa	-	9	73.5	8.1	4.1	1.9
Toprak	2	4	58.5	14.6	1.8	1.5
Toplam	26	218	3943.9	18	100	100

Tablo-11. Köyler Arası Öşür Vergisi Dağılımı, 1844

Köyler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Vergi/ Kuruş	Vergi/Hâne Sayısı	Hâne %	Vergi %
Ağızsuyu	2	32	1075.7	33.6	4.1	6.0
Akviran	10	33	886.5	86.8	4.2	5.0
Alpagut	-	24	481.5	20	3.1	2.7
Ardıç	1	20	768.5	38.4	2.6	4.3
Berk	2	17	295	17.3	2.2	1.7
Çiftlik	-	31	770	24.8	4.0	4.3
Danişman	10	54	502	9.2	6.9	2.8
Dodurga	12	129	2702.5	20.9	16.6	15.2
Durucasu	-	8	258.5	32.3	1.0	1.5
Gökdere	3	52	814	15.6	6.7	4.6
Güneşviran	-	26	478.7	18.4	3.3	2.7
İncesu	3	14	573.5	40.9	1.8	3.2
İstir	1	14	341.5	24.3	1.8	1.9
Karaçay	-	10	320	32	1.3	1.8
Kargı	3	21	895	42.6	2.7	5.0
Kızıltepe	-	8	262	32.7	1.0	1.5
Kumcubaba	3	15	326.5	21.7	1.9	1.8
Kuyucak	2	22	271	12.3	2.8	1.5
Obruk	9	40	821	20.5	5.1	4.6
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	1	23	374.5	16.2	2.9	2.1
Öbektaş	16	59	1244	21	7.6	6.9
Sarpun	-	13	304	23.3	1.7	1.7
Secigen	5	32	1257.7	39.3	4.1	7.1
Sekü	6	30	622	20.7	3.9	3.5
Tekmen	-	28	695.5	24.8	3.6	3.9
Tutuş	2	24	475.5	19.8	3.1	2.7
Toplam	91	779	17816.6	22.8	100	100

3- Ağnâm Vergisi

Arapça “ganem” kelimesinin çoğulu olan ağnâm, Osmanlı Devleti’nde koyun ve keçiden alınan şer’i nitelikli bir vergidir.¹²⁷ Ağnâm vergisi bazı kanunnamelerde “resm-i merai” bazılarında “resm-i ganem” bazılarında ise “koyun resmi” olarak geçmiştir.¹²⁸

Ağnâm vergisi 1274 (1858/1859) yılında yapılan değişiklikle, hayvan varlığı üzerinden değil, gelir üzerinden alınan bir vergi şekline dönüştürülmüştür. Önce Rumeli’deki sancaklarda bir koyun ve keçinin yılda yavrusu, sütü ve yünü ile ne kadar gelir getireceği saptanmış, ardından eyalet ve sancak olarak saptanan gelirin %10’u ağnâm vergisi olarak kabul edilmiştir. Ertesi yıl aynı yöntem Anadolu ve Arabistan eyaletlerinde de uygulamaya konmuş ve bölgelere göre koyun ve keçilerden alınan vergiler 1.5-4 kuruş arasında değişiklikler göstermiştir. Daha sonraki yapılan düzenlemelerde ise bölgeler arası farklılıklar azaltılırken, hayvanların farklı bölgelerdeki gelir farklılıkları dikkate alınmamıştır.¹²⁹

Temettuât Defterlerinde hâne reislerinin kaç kuruş ağnâm vergisi ödediği belirtilmiştir. Buna göre Osmancık’ta toplam 4024.5 kuruş ağnâm vergisi ödenmiştir. Bu miktarın %6.4’ü mahalleler tarafından ödenirken, %93.6’sı köyler tarafından ödenmiştir. Mahallelerde en fazla ağnâm vergisi 120 kuruşla Gemiciler Mahallesi’nden, köylerden en fazla vergi ise 386.5 kuruş ile Secigen Köyü’nden sağlanmıştır.

¹²⁷ Abdüllatif Şener, *a.g.e.*, s.140.

¹²⁸ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *DTCFD.*, C.V, Ankara, 1947, s.485.

¹²⁹ Abdüllatif Şener, *a.g.m.*, s.263.

Tablo-12. Mahalleler Arası Ağnâm Vergisi Dağılımı, 1844

Mahalleler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Vergi/ Kuruş	Vergi/Hâne Sayısı	Hâne %	Vergi %
Cami-i Kebir	63	2	45	22.5	15.4	17.5
Çanakçı	16	1	15	15	7.7	5.8
Çatma	49	-	-	-	-	-
Gemiciler	30	4	120	30	30.8	46.5
Güney	49	6	78	13	46.1	30.2
Hıdırlık	4	-	-	-	-	-
Kale	5	-	-	-	-	-
Mukbılağa	9	-	-	-	-	-
Toprak	6	-	-	-	-	-
Toplam	231	13	258	19.8	100	100

Tablo-13. Köyler Arası Ağnâm Vergisi Dağılımı, 1844

Köyler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Vergi/ Kuruş	Vergi/Hâne Sayısı	Hâne %	Vergi %
Ağızsuyu	22	12	151.5	12.6	4.4	4.0
Akviran	27	16	220.5	13.7	5.8	5.9
Alpagut	18	6	63	10.5	2.2	1.7
Ardıç	11	10	165	16.5	3.6	4.4
Berk	16	3	115	38.3	1.1	3.1
Çiftlik	27	4	39.5	9.8	1.5	1.1
Danişman	27	37	374	10.1	13.5	9.9
Dodurga	126	15	205	13.6	5.5	5.4
Durucasu	5	3	75	25	1.1	2.0
Gökdere	35	20	262.5	13.1	7.3	7.0
Güneşviran	11	15	73.5	5.0	5.5	1.9
İncesu	9	8	83.5	10.4	2.9	2.2
İstir	7	8	93	11.6	2.9	2.5
Karaçay	8	2	20	10	0.7	0.5
Kargı	13	11	189	17.1	4.0	5.0
Kızıltepe	4	4	145	36.2	1.5	3.8
Kumcubaba	13	5	35	7	1.8	0.9
Kuyucak	22	2	13	6.5	0.7	0.3
Obruk	43	6	80	13.3	2.2	2.1
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	20	4	34	8.5	1.5	0.9
Öbektaş	48	27	241	8.9	9.8	6.4
Sarpun	8	5	180	36	1.8	4.8
Secigen	19	18	386.5	21.4	6.6	10.3
Sekü	24	12	190	15.8	4.4	5.1
Tekmen	10	18	274.5	15.2	6.6	7.3
Tutuş	23	3	57.5	19.1	1.1	1.5
Toplam	596	274	3766.5	13.7	100	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIM VE HAYVANCILIK

A- TARIM

Coğrafi durumu, iklim çeşitliliği, toprağının genişliği ve zenginliği ile Osmanlı Devleti tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptir.¹³⁰

Osmanlı tarımı, kentlerde ve köylerde yaşayan ve toprağın sağladığı hammaddelere gereksinim duyan Osmanlı nüfusunun artışına paralel olarak gelişmiştir. Tarım alanında faaliyet gösteren çiftçi kesimi kendi tüketimleri için, Osmanlı kent ve kasabalarında ve ihracatçı tüccara satmak için üretim yapmıştır.¹³¹ Bu kesim özellikle Tanzimat'tan sonra çeşitli kredi imkanlarıyla güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹³²

1- Toprağın Miktarı ve Kullanım Şekli

Yerleşim yerlerinde tarıma ayrılan toprak miktarı ve kullanım şekli oldukça önemlidir. Temettuât Defterleri bununla ilgili önemli bilgileri içermektedir. Çünkü defterlere her hâne reisinin sahip olduğu toprak miktarı tek tek kaydedilmiştir. İşte bu kayıtlara göre Osmancık Kazası merkezinde ve köylerinde yaşayan hâne reislerine ait toplam toprak miktarı 10142 dönümdür. Bu miktarın 7263.5 (%71.6) dönümünü mezru tarla, pamuk ve kendir tarlası, 654.5 (%6.5) dönümünü gayri mezru tarla, 2224 (%21.9) dönümünü ise bağ, bahçe ve bostan oluşturmaktadır.

Kazadaki toplam toprak miktarının en büyük kısmını gerek mahallelerde gerekse köylerde 6907 dönüm ile mezru yani ekilebilir tarlalar

¹³⁰ H.A. Ubucını, **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, İstanbul, 1998, s.249; **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), C.I, İstanbul, 1994, s.477.

¹³¹ Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, 1985, s.1556-1557.

¹³² Daha geniş bilgi için bkz. Tevfik Güran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Kredi Politikasının Gelişmesi, 1840-1910", **Uluslararası Midhat Paşa Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar (Edirne, 8-9 Mayıs 1984)**, Ankara, 1984, s.95-126.

meydana getirmektedir. Bu tarlalar mahallelerdeki toprak miktarının 1458 dönümünü yani %51.5'ini, köylerdeki toprak miktarının 5449 dönümünü yani %74.5'ini teşkil etmektedir. Mezru tarlalarda yetiştirilen ürünler Temettuât Defterlerinde verilen öşür vergisinden tespit edilebilmektedir. Buna göre Osmancık'taki mezru tarlalarda buğday, arpa, yulaf, burçak gibi hububat ürünleri yetiştirilmektedir. Ancak bu hububat çeşitlerinin kaç dönümlük alanda ekildiği belli değildir.

Temettuât Defterlerinde gayri mezru tarla kayıtlarına da rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda “63 senesi hasılat olacağı” ya da “iki üç senede bir ziraat olduğu” şeklide ibareler bulunmaktadır. Bu ibarelerden nadasa bırakılmış arazi olduğu anlaşılan gayri mezru tarlaların miktarı Osmancık mahallelerinde 74.5 (%1.0) dönüm, köylerinde ise 580 (%20.5) dönümdür.

Dokumacılığın hammaddesi olan ve defterlerde “penbe” oen pamuğun ekimi mahallelerde 127 (%4.5) dönüm, köylerde ise 204.5 (%2.8) dönümdür.

Kendir ekiminin yapıldığı tarlalara ilişkin kayıtlara ise sadece köylerde rastlanmaktadır. 25 dönümlük kendir tarlasının toplam toprak miktarı içindeki payı %0.3'dür.

Mezru tarlalardan sonra tarım yapılan en geniş sahayı “Bağ” oluşturmaktadır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde lezzetli üzümler yetiştirilir dediği¹³³ Osmancık'ta bağcılığa ayrılan toplam toprak miktarı 2187.5 dönümdür. Bunun mahallelerdeki miktarı 650.5 (%23) dönüm, köylerdeki miktarı ise 1537 (%21.0) dönümdür.

Osmancık'ta bahçe ve bostana ayrılan toprak miktarı oldukça düşüktür. Mahallelerde 2.5 (%0.1) dönüm bahçe alanı, köylerde 24 (%0.4)

¹³³ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Haz. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Mümin Çevik), C.II, İstanbul, Tarihsiz, s.480.

dönüm bahçe alanı bulunmaktadır. Bostan alanı ise sadece 10 (%0.4) dönümdür.

2- Toprağın Hânelere Göre Dağılımı

Osmanlı tarım istatistiklerinde işletme büyüklükleri genellikle üç kısma ayrılarak incelenmektedir. Yüzölçümleri 10 dönümden daha az olan küçük işletmeler “imâlât-ı sağıre”, yüzölçümleri 10-50 dönüm arasında olan orta büyüklükte işletmeler “imâlât-ı mütevassıta”, yüzölçümleri 50 dönümden daha fazla olan büyük işletmeler ise “imâlât-ı cesime” olarak adlandırılmıştır.¹³⁴

Hâneler arası toprak dağılımı bu ölçüler dikkate alınarak incelenen Osmancık Kazası'ndaki 1009 hâne reisinin toplam toprak miktarı 10142 dönümdür. Toprak miktarı 100 dönümden fazla olan 6 hâne reisinin bulunduğu kazada, en büyük araziye 318 dönüm ile Feyzullahefendizade Mehmet Emin isimli bir çiftçi sahiptir.

Tablo-I. Osmancık Kazası'nın Mahalle ve Köylerindeki Büyük Arazi Sahipleri

(100 Dönüm Üzeri)

Yer	Toprak Sahibinin Lakap, Unvan ve Adı	Mesleği	Toprağın Dönümü
Cami-i Kebir Mahallesi	Feyzullahefendizade Mehmet Emin Efendi	Çiftçi	318
Cami-i Kebir Mahallesi	Aliağazade Ali Ağa	Çiftçi	183
Güney Mahallesi	Hacıhalilzade Seyyid Halil Efendi	Ziraat Müdürü	154
Çanakçı Mahallesi	Halilefendizade İbrahim	Hatip	141
Hıdırlık Mahallesi	Kocaismailağazade İsmail Ağa	Çiftçi	129
Cami-i Kebir Mahallesi	Müftizade Seyyid Hafız Abdurrahman Efendi	Kaza Müdürü	107

¹³⁴ Tefik Güran, a.g.e., s.81.

Hâneler arası toprak dağılımı mesleklere göre ele alındığında Osmancık'ta en fazla toprağa sahip meslek grubunu çiftçiler oluşturmaktadır. 736 çiftçinin toplam 8162 dönüm toprağı bulunmaktadır. Bu miktar toplam toprak miktarının %81.5'ini oluşturmaktadır. 1-9 dönüm arası toprağa sahip 417 çiftçinin toplam 2403 dönüm arazisi bulunmaktadır. Hâne başına düşen toprak miktarı ise ortalama 5.7 dönümdür. 10-50 dönüm arası değişen arazi sahibi 314 çiftçinin 4986 dönüm arazisi mevcuttur. Bu dilimde yer alan çiftçilerin hâne başına düşen toprak miktarı ortalama 15.8 dönümdür. 51-100 arası toprak sahibi çiftçiler 2 kişidir ve toplam toprak miktarı 143 dönümdür. 100 dönümden fazla toprağı olan çiftçiler ise 3 kişidir ve toplam toprak miktarı 630 dönümdür.

Osmancık'ta askeri, idari, dini ve eğitim alanlarında hizmet veren 46 görevliden 10'unun arazisi yoktur. 712.5 dönüm tarım arazisine sahip 36 görevlinin ise hâne başına düşen ortalama toprak miktarı 19.5 dönümdür. Toprak sahibi görevlilerin %52.2'si 1-9 dönüm, %17.4'ü 10-50 dönüm, %2.2'si 51-100 dönüm, %6.5'i 100 dönümden fazla araziye sahiptir.

Amele, hizmetkar ve çobandan oluşan tarım işçilerinden 8'inin toprağı yoktur. Toprak sahibi 121 tarım işçisinin de 522.5 dönüm arazisi vardır. Bunların %90.6'sı 1-9 dönüm, %3.1'i 10-50 dönüm arası değişen araziye sahiptir. 50 dönümden fazla arazi ise bu meslek grubunda bulunmamaktadır.

Kazadaki esnaf ve tüccar grubu toplam toprak miktarının %4.6'sına sahiptir. 74 hâne reisinin yer aldığı bu meslek grubunda 2 hâne reisinin toprağı bulunmamaktadır. Toplam 462 dönüm toprağa sahip esnaf ve tüccarlar grubunda hâne başına 6.4 dönüm arazi düşmektedir. 1-9 dönüm arazisi olanlar 61 kişidir ve bunların 270.5 dönüm arazisi vardır. 10 hâne reisinin 10-25 dönüm arası arazisi olup, toplam toprak miktarı 123.5 dönümdür. Bu meslek grubundaki yalnız 1 hâne reisi 51-100 dönüm arası toprak diliminde yer alıp bu şahsın 68 dönüm arazisi vardır.

Hasta, yaşı çocuk ve diğer üretim dışında yer alan hâne reislerinin toprak miktarı ise toplam miktarın %2.7'sini meydana getirmektedir. Bunlardan 81 hâne reisinin toprağı olmayıp, 125 hâne reisinin 283 dönüm arazisi bulunmaktadır.

Tablo-2. Toprağın Hânelere Göre Dağılımı¹³⁵

Meslekler	Toprak sı	1-9 Dönüm		10-25 Dönüm		26-50 Dönüm		51-100 Dönüm		100 + Dön üm		Toplam	
		H.S	T.M.	H.S.	T.M.	H.S.	T.M.	H.S.	T.M	H.S.	T.M.	H.S.	T.M.
1-Tarımla İlgili Meslekler													
a-Çiftçi	4	417	2403	281	3952	33	1034	2	143	3	630	740	8162
b-Amele, Hizmetkâr , Çoban	8	117	437.5	2	27	2	58	-	-	-	-	129	522.5
2-Esnaf ve Tüccar	2	61	270.5	10	123.5	-	-	1	68	-	-	74	462
3-Görevli	10	24	116	7	108.5	1	33	1	53	3	402	46	712.5
4-Hasta, Çocuk ve Yaşlı	7	8	24	5	88	1	34	-	-	-	-	21	146
Diğer	74	29	127	1	10	-	-	-	-	-	-	104	137
Toplam	105	656	3378	306	4309	37	1159	4	264	6	1032	1114	10142

¹³⁵ H.S: Hâne Sayısını, T.M: Toprak Miktarını ifade etmektedir.

Tablo-3. Toprağın Hânelere Göre Dağılımı (Yüzde)

Meslekler	Toprak sız	1-9 Dönüm		10-25 Dönüm		26-50 Dönüm		51-100 Dönüm		100+Dönüm		Toplam	
	H.Y.	H.Y.	T.Y.	H.Y.	T.Y.	H.Y.	T.Y.	H.Y.	T.Y.	H.Y.	T.Y.	H.Y.	T.Y.
1-Tarımla İlgili Meslekler													
a-Çiftçi	0.5	56.3	29.4	38.0	48.4	4.5	12.7	0.3	1.8	0.4	7.7	100	100
b-Amele, Hizmetkâr, Çoban	6.2	90.6	83.7	1.6	5.2	1.6	11.1	-	-	-	-	100	100
2-Esnaf ve Tüccar	2.7	82.4	58.6	13.5	26.7	-	-	1.4	14.7	-	-	100	100
3Görevliler	21.7	52.2	16.3	15.2	15.3	2.2	4.6	2.2	7.4	6.5	56.4	100	100
4-Hasta, Çocuk ve Yaşlı	33.3	38.1	16.4	23.8	60.3	4.8	23.3	-	-	-	-	100	100
Diğer	71.2	27.9	92.7	0.9	7.3	-	-	-	-	-	-	100	100
Toplam	9.4	58.9	33.3	27.5	42.5	3.3	11.4	0.4	2.6	0.5	10.2	100	100

3- Toprağın Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Temettuât kayıtlarına göre Osmancık ve köylerinde meskun 1114 hâne reisinden 1009'unun daha önce de belirtildiği gibi 10142 dönüm toprağı bulunmaktadır.

224 hâne reisinin toplam 2828 dönüm tarım arazisinin bulunduğu Osmancık mahallelerinde hâne başına ortalama 12.6 dönüm toprak düşmektedir. 20 hâne reisinin ise hiç toprağı bulunmamaktadır. Mahalleler arasında bir karşılaştırma yapıldığında, en fazla tarım arazisinin 965 dönüm ve %34.4 dilimle Cami-i Kebir Mahallesi'nde; en az tarım arazisinin 25.5 dönüm ve %0.9 dilimle Kale Mahallesi'nde olduğu anlaşılmaktadır.

Mahalleler içinde en fazla toprağı sahip Cami-i Kebir Mahallesi'nde arazi sahibi hâne reisi 62 kişidir. Hâne başına ortalama 15.5 dönüm arazinin düştüğü mahallede 3 hâne reisinin arazisi yoktur.

Cami-i Kebir Mahallesi'nden sonra en fazla tarım arazisi bulunan mahalle 707 dönümle Güney Mahallesi'dir. 52 hâne reisinin toprak sahibi olduğu mahallede hâne başına ortalama 13.5 dönüm arazi düşmektedir. Ayrıca Güney Mahallesi'nde de Cami-i Kebir Mahallesi'nde olduğu gibi 3 hâne reisinin toprağı yoktur.

En az tarım arazisine sahip Kale Mahallesi'nde 5 hâne reisi bulunmakla birlikte 25.5 dönüm araziden hâne başına ortalama 5.1 dönüm arazi düşmektedir.

Köylerde ise 785 hâne reisinin 7314 dönüm toprağı olup, hâne başına ortalama 9.3 dönüm toprak düşmektedir. 85 hâne reisinin ise hiç arazisi yoktur.

Köyler arasında bir mukayese yapıldığında en fazla toprak miktarının 858 dönüm ve %11.7 dilimle Dodurga Köyü'nde; en az tarım arazisinin 76 dönüm ve %1 dilimle Kızıltepe Köyü'nde yer aldığı görülmektedir.

Köyler arasında en fazla tarım arazisine sahip Dodurga Köyü'nde toprak sahibi 129 hâne reisi olup, 12 hâne reisinin arazisi yoktur. Hâne başına düşen ortalama toprak miktarı ise 6.6 dönümdür.

Dodurga Köyü'nden sonra en fazla tarım arazisine sahip yerleşim yeri 676 dönümle Gökdere Köyü'dür. Gökdere'de 52 hâne reisinden hâne başına düşen ortalama toprak miktarı 13 dönümdür.

Köyler arası en az tarım arazisine sahip Kızıltepe Köyü'ne bakıldığında ise 8 hâne reisinin 76 dönüm araziye sahip olduğu görülmektedir. Kızıltepe Köyü'nde hâne başına düşen ortalama toprak miktarı da 9.5 dönümdür.

Tablo-4. Toprağın Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Topraksız Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Dönüm	Dönüm/Hâne Sayısı	Hâne %	Dönüm %
Cami-i Kebir	3	62	965	15.5	27.7	34.1
Çanakçı	2	15	214	14.2	6.7	7.6
Çatma	6	43	261	6.0	19.2	9.2
Gemiciler	4	30	353.5	11.7	13.4	12.5
Güney	3	52	707	13.5	23.2	2.5
Hıdırlık	-	4	161	40.2	1.8	5.7
Kale	-	5	25.5	5.1	2.2	0.9
Mukbılağa	-	9	35.5	3.9	4.0	1.3
Toprak	2	4	105.5	26.3	1.8	3.7
Toplam	20	224	2828	12.6	100	100

Tablo-5. Toprağın Köylere Göre Dağılımı

Köyler	Topraksız Hâne Sayısı	Hâne Sayısı	Dönüm	Dönüm/ Hâne Sayısı	Hâne %	Dönüm %
Ağızsuyu	1	33	478	14.4	4.2	6.6
Akviran	10	33	474.5	14.3	4.2	6.5
Alpagut	-	24	217.5	9.0	3.1	3.0
Ardıç	1	20	125.5	6.2	2.5	1.7
Berk	2	17	85.5	5.0	2.2	1.2
Çiftlik	-	31	274	8.8	3.9	3.7
Danişman	6	58	271	4.6	7.4	3.7
Dodurga	12	129	858	6.6	16.4	11.7
Durucasu	-	8	96	12	1.0	1.3
Gökdere	3	52	676	13	6.6	9.2
Güneşvıran	-	26	259	9.9	3.3	3.5
İncesu	3	14	248.5	17.7	1.8	3.4
İstir	1	14	174.5	12.4	1.8	2.4
Karaçay	-	10	87	8.7	1.3	1.2
Kargı	3	21	380.5	18.1	2.7	5.2
Kızıltepe	-	8	76	9.5	1.0	1.0
Kumcubaba	3	15	154	10.2	1.9	2.1
Kuyucak	2	22	84	3.8	2.8	1.2
Obruk	9	40	211	5.2	5.1	2.9
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	1	23	152	6.6	3.0	2.1
Öbektaş	16	59	561	9.5	7.5	7.7
Sarpun	-	13	106	8.1	1.6	1.4
Secigen	4	33	545	16.5	4.2	7.5
Sekü	6	30	198	6.6	3.8	2.7
Tekmen	-	28	359	12.8	3.6	4.9
Tutuş	2	24	162.5	6.7	3.1	2.2
Toplam	85	785	7314	9.3	100	100

4- Yetiştirilen Ürünler

Temettuât Defterlerinde bulunan veriler arasında “mezru tarla” olarak geçen arazilerde yetiştirilen ürünler ve bunlardan alınan vergi miktarları yer almaktadır. Buna göre Osmancık'taki mezru tarlalarda başta buğday ve arpa olmak üzere geniş oranda hububat ekiminin yapıldığı görülmektedir.

Defterlerde “hak” ölçü birimi ile verilen ürün miktarlarından gerek mahallelerde gerekse köylerde en çok yetiştirilen hububatın arpa olduğu anlaşılmaktadır. Mahallelerde toplam 927.5 hak, köylerde ise 5046 hak arpa yetiştirilmektedir. Mahalle ve köyler arasında en çok arpa üretimi %32.8 ile Güney Mahallesi'nde, %11.1 ile Dodurga Köyü'nde yapılmaktadır.

Hububat içinde arpadan sonra ikinci sırada buğday gelmektedir. Mahallelerde 430 hak, köylerde 2956 hak buğday yetiştirilmektedir. Osmancık'ın mahalle ve köyleri arasında en çok buğday üretimi arpada olduğu gibi %26.9 ile Güney Mahallesi'nde, %16.6 ile Dodurga Köyü'nde gerçekleştirilmektedir.

Kazada yetiştirilen hububat ürünler içinde üçüncü sırada 45 hak ile yulaf yer almaktadır. Sadece köylerde yetiştirilen yulafın köyler arasındaki en fazla üretimi %35.6 ile Ardıc Köyü'dür.

1844 Temettuât kayıtlarına göre Osmancık'ta en az yetiştirilen hububat burçaktır. Mahallelerde 26 hak, köylerde 4 hak burçak miktarına rastlanmaktadır. Bu ürün %57.7 ile en fazla Güney Mahallesi'nde yetiştirilmektedir.

Tablo-6. Mahallelerde Yetiştirilen Ürünler (Vergi Hasılatı Olarak)

Mahalleler	Buğday	Arpa	Yulaf	Burçak	Toplam
	Hak	Hak	Hak	Hak	Hak
Cami-i Kebir	110.5	158	-	1	269.5
Çanakçı	21	59	-	-	80
Çatma	35.5	96.5	-	-	132
Gemiciler	104	251	-	10	365
Güney	116	304	-	15	435
Hıdırlık	26.5	24	-	-	50.5
Kale	6.5	8	-	-	14.5
Mukbılağa	1	8	-	-	9
Toprak	9	19	-	-	28
Toplam	430	927.5	-	26	1383.5

Tablo-7. Mahallelerde Yetiştirilen Ürünler

Mahalleler	Buğday	Arpa	Yulaf	Burçak	Toplam
	%	%	%	%	%
Cami-i Kebir	25.7	17.0	-	3.8	19.5
Çanakçı	4.9	6.3	-	-	5.8
Çatma	8.3	10.4	-	-	9.5
Gemiciler	24.2	27.1	-	38.5	26.4
Güney	26.9	32.8	-	57.7	31.4
Hıdırlık	6.2	2.6	-	-	3.7
Kale	1.5	0.9	-	-	1.0
Mukbılağa	0.2	0.9	-	-	0.7
Toprak	2.1	2.0	-	-	2.0
Toplam	100	100	-	100	100

Tablo-8. Köylerde Yetiştirilen Ürünler (Vergi Hasılatı Olarak)

Köyler	Buğday	Arpa	Yulaf	Burçak	Toplam
	Hak	Hak	Hak	Hak	Hak
Ağızsuyu	195	402	8	-	605
Akviran	138	196.5	2	4	340.5
Alpagut	73	112	-	-	185
Ardıç	46	224	16	-	286
Berk	68	62.5	-	-	130.5
Çiftlik	135.5	178	-	-	313.5
Danişman	45	84	-	-	129
Dodurga	492	562	-	-	1054
Durucasu	45	80	-	-	125
Gökdere	139	287.5	-	-	426.5
Güneşviran	81	136	14	-	231
İncesu	134.5	184	-	-	318.5
İstir	64	132	-	-	196
Karaçay	10	154	-	-	164
Kargı	213.5	234	-	-	447.5
Kızıltepe	31	58	-	-	89
Kumcubaba	80	124	-	-	204
Kuyucak	85	93	-	-	178
Obruk	79	105	-	-	184
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	61	78	-	-	139
Öbektaş	157	352	5	-	514
Sarpun	20	155	-	-	175
Secigen	251.5	463	-	-	714.5
Sekü	117	199	-	-	316
Tekmen	101	264.5	-	-	365.5
Tutuş	94	126	-	-	220
Toplam	2956	5046	45	4	8051

Tablo-9. Köylerde Yetiştirilen Ürünler

Köyler	Buğday	Arpa	Yulaf	Burçak	Toplam
	%	%	%	%	%
Ağızsuyu	6.6	8.0	17.8	-	7.5
Akviran	4.7	3.9	4.4	100	4.3
Alpagut	2.5	2.2	-	-	2.3
Ardıç	1.6	4.4	35.6	-	3.6
Berk	2.3	1.2	-	-	1.6
Çiftlik	4.6	3.5	-	-	3.9
Danişman	1.5	1.7	-	-	1.6
Dodurga	16.6	11.1	-	-	13.1
Durucasu	1.5	1.6	-	-	1.6
Gökdere	4.7	5.7	-	-	5.3
Güneşviran	2.7	2.7	31.1	-	2.9
İncesu	4.6	3.7	-	-	3.9
İstir	2.2	2.6	-	-	2.4
Karaçay	0.3	3.1	-	-	2.0
Kargı	7.2	4.6	-	-	5.6
Kızıltepe	1.1	1.1	-	-	1.1
Kumcubaba	2.7	2.5	-	-	2.5
Kuyucak	2.9	1.9	-	-	2.2
Obruk	2.6	2.1	-	-	2.3
Obruk Mehmet Dede Tekkesi	2.1	1.5	-	-	1.7
Öbektaş	5.3	7.0	11.1	-	6.4
Sarpun	0.7	3.1	-	-	2.2
Secigen	8.5	9.2	-	-	8.9
Sekü	3.9	3.9	-	-	3.9
Tekmen	3.4	5.2	-	-	4.5
Tutuş	3.2	2.5	-	-	2.7
Toplam	100	100	100	100	100

B- HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti'nde hayvancılık daima önemli ekonomik faaliyetler arasında yer almıştır. Özellikle konar-göçer topluluklar, bu faaliyeti tek geçim kaynağı olarak sürdürmüşlerdir. Bunlar genellikle pazara dönük olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine ağırlık vermişlerdir. Çiftçilik yapan ve bu arada hayvan beslemek zorunda olan topluluklar ise daha çok çift sürme ve taşıma işlerinde kullanmak amacıyla büyükbaş hayvan yetiştirmişlerdir.¹³⁶

Şehirlerde yaşayan bir çok aile de süt ve süt ürünleri gibi günlük tüketim maddeleri ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla koyun, keçi, inek gibi hayvanlar beslemişlerdir. Ayrıca ulaştırma zorunluluğu neticesinde deve, at, katır, eşek gibi binek hayvanları da yetiştirmişlerdir.¹³⁷

1- Büyükbaş Hayvancılık

Temettuât Defterlerinde Osmancık ve köylerindeki hâne reislerinin sahip oldukları büyük ve küçükbaş hayvan sayıları ve bunlardan elde edilen yıllık gelir miktarı yer almaktadır. Defterlere göre Osmancık Kazası'nda hâne reislerinin sahip olduğu toplam hayvan sayısı 19494'tür. Bunlardan elde edilen yıllık gelir miktarı 59139 kuruştur.

Toplam hayvan miktarının %21.9'unu oluşturan büyükbaş hayvanlardan yılda 18081 kuruş gelir elde edilmektedir. Büyükbaş hayvan sayısı mahallelerde 736, köylerde ise 3538'dir.

Mahallelerdeki hâne reislerinin sahip olduğu hayvan sayılarına bakıldığında ilk sırada %17.3 ile erkek merkebin yer aldığı görülmektedir. Bunun dışında mahallelerdeki hâne reislerinin sahip olduğu büyükbaş hayvanların 109'u (%14.8) malak, 96'sı (%13.1) buzağı, 95'i (%12.9) sağman

¹³⁶ Tevfik Güran, a.g.e., s.100-101.

¹³⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 1986, s.363.

inek, 76'sı (%10.3) kara sığır öküzü, 50'si (%6.8) dölsüz merkep, 48'i (%6.5) kısır inek, 26'sı (%3.5) tosun, 25'i (%3.4) sağman camus ineği, 23'ü (%3.1) camus öküzü, 19'u (%2.6) esb, 16'sı (%2.2) beygir, 9'u (%1.2) kısır camus, 6'sı (%0.8) kısırak, 5'i (%0.7) düve, 2'si (%0.3) kısır kısırak, 2'si (%0.3) tay, 1'i (%0.1) sığa, 1'i (%0.1) merkeptir.

Köylerdeki hâne reislerinin sahip oldukları büyükbaş hayvanlar arasında ilk sırayı ise kara sığır öküzü almaktadır. 468 hâne reisinin sahip olduğu sığır öküzünün sayısı 852 olup büyükbaş hayvanlar içindeki oranı %24.1'dir. Sığır öküzünden sonra köylerde en çok beslenen hayvan etinden ve sütünden yararlanılan sağman sığır ineğidir. 457 hâne reisinin sahip olduğu sığır ineğinin büyükbaş hayvanlar arasındaki oranı %17.4'dür. Sığır ineği ve öküzü dışında köylerdeki hâne reislerinin sahip oldukları büyükbaş hayvanların 596'sı (%16.8) buzağı, 288'i (%8.1) dölsüz merkep, 257'si (%7.3) kısır inek, 168'i (%4.7) merkep, 151'i (%4.3) camus öküzü, 121'i (%3.4) tosun, 111'i (%3.1) beygir, 84'ü (%2.4) kısır kısırak, 58'i (%1.6) düve, 57'si (%1.6) kısırak, 50'si (%1.4) sağman camus ineği, 40'ı (%1.1) malak, 34'ü (%0.9) erkek merkep, 21'i (%0.6) tay, 16'sı (%0.5) kısır camus, 16'sı (%0.5) sığa, 3'ü (%0.1) esb, 1'i (%0.1) danadır.

Temettuât kayıtlarından bazı hayvanların yıllık sabit gelir getirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre 1844 yılında Osmancık Kazası'nda bir baş sağman sığır ineğinden 15 kuruş, sağman camustan 30 kuruş, merkepten 12-70 kuruş arası, sığadan 10-25 kuruş arası gelir sağlanmaktadır.

Tablo-10. Büyükbaş Hayvanların Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Hayvan Türü	Mahalleler			Köyler		
	Hayvan Sayısı	Hayvan %	Hayvan Sahibi Hâne Sayısı	Hayvan Sayısı	Hayvan %	Hayvan Sahibi Hâne Sayısı
Koşum Hayvanı						
Kara Sığır Öküzü	76	10.3	40	852	24.1	468
Camus Öküzü	23	3.1	10	151	4.3	79
Diğer Büyükbaş						
Sağman Sığır İneği	95	12.9	90	614	17.4	457
Sağman Camus İneği	25	3.4	21	50	1.4	40
Kısır İnek	48	6.5	47	257	7.3	208
Kısır Camus	9	1.2	9	16	0.5	15
Buzağı	96	13.1	87	596	16.8	424
Düve	5	0.7	5	58	1.6	55
Dana	-	-	-	1	0.1	1
Malak	109	14.8	25	40	1.1	30
Tosun	26	3.5	21	121	3.4	100
Merkep	1	0.1	1	168	4.7	168
Erkek Merkep	127	17.3	119	34	0.9	30
Dölsüz Merkep	50	6.8	48	288	8.1	286
Sıpa	1	0.1	1	16	0.5	16
Kısırak	6	0.8	4	57	1.6	45
Kısır Kısırak	2	0.3	2	84	2.4	49
Tay	2	0.3	2	21	0.6	21
Beygir	16	2.2	10	111	3.1	111
Esb	19	2.6	19	3	0.1	3
Toplam	736			3538		

2- Küçükbaş Hayvancılık

Temettuât Defterlerinden elde edilen bilgilere göre Osmancık Kazası'nda yaygın olarak küçükbaş hayvan yetiştirilmektedir. Bunların sayıları mahallelerde 963, köylerde ise 14257'dir. Toplam hayvan sayısının %78.1'ini oluşturan küçükbaş hayvanlardan 1844 yılında 41058 kuruş gelir elde edilmiştir.

Osmancık mahallelerinde 14 hânede 282 sağman keçi bulunmaktadır. Bu miktar küçükbaş hayvanlar arasında %29.3'lük bir orana tekabül etmektedir. Bunun dışında küçükbaş hayvanların 280'i (%29.1) oğlak, 106'sı (%11.0) kuzu, 95'i (%9.9) sağman koyun, 42'si (%4.3) boz keçi, 42'si (%4.3) boz koyun, 39'u (%4.0) erkek boz kıl keçisi, 33'ü (%3.5) kıl keçisi, 29'u (%3.0) kısır koyun, 15'i (%1.6) erkek koyundur.

Köylerde en fazla yetiştirilen küçükbaş hayvan ise oğlaktır. 480 hânenin sahip olduğu oğlak sayısı 4069'dur. Oğlak sayısının küçükbaş hayvanlar arasındaki oranı %28.5'dir. Oğlaklar dışında küçükbaş hayvanların 3896'sı (%27.3) sağman keçi, 1910'u (%13.4) kuzu, 1891'i (%13.3) sağman koyun, 717'si (%5.0) erkek boz kıl keçisi, 308'i (%2.1) kısır koyun, 221'i (%1.6) boz keçi, 12'si (%0.1) boz koyun, 8'i (%0.1) erkek koyundur.

Küçükbaş hayvanlar arasında da yıllık sabit gelir getirenler bulunmaktadır. Buna göre sağman keçi 3 kuruş, koyun 5 kuruş, boz koyun ve kısır koyun yıllık 2 kuruş gelir getirmektedir.

Tablo-11. Küçükbaş Hayvanların Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Hayvan Türü	Mahalleler			Köyler		
	Hayvan Sayısı	Hayvan %	Hayvan Sahibi Hâne Sayısı	Hayvan Sayısı	Hayvan %	Hayvan Sahibi Hâne Sayısı
Sağman Keçi	282	29.3	14	3896	27.3	262
Oğlak	280	29.1	24	4069	28.5	480
Kıl Keçisi	33	3.5	3	1225	8.6	57
Boz Keçi	42	4.3	4	221	1.6	5
Erkek Boz Kıl Keçisi	39	4.0	4	717	5.0	33
Sağman Koyun	95	9.9	12	1891	13.3	150
Kuzu	106	11.0	16	1910	13.4	263
Erkek Koyun	15	1.6	1	8	0.1	2
Boz Koyun	42	4.3	2	12	0.1	1
Kısır Koyun	29	3.0	4	308	2.1	44
Toplam	963			14257		

3- Arıcılık

Temettuât kayıtlarına göre Osmancık Kazası'nda az miktarda da olsa arıcılık yapılmaktadır. Sadece köylere ait kayıtlarda rastlanılan arı kovanları toplam 38 adettir. Bunlardan elde edilen gelir toplam 258 kuruştur.

Kazada en fazla arı kovanı 23 adet ile İstir Köyü'nde bulunmaktadır. Hâneler arasında en çok kovan ise 10 adet ile Ardıç Köyü'nde mesleği çiftçilik olan Mollaoğlu Osman'a aittir.

SONUÇ

Osmancık Kazası, Çorum'un kuzeyinde Karadeniz'i ve doğuyu batıya bağlayan ulaşım noktasında yer almaktadır. Dağlık ve tepelik bir araziye sahip olan Osmancık, Kızılırmak kenarında kurulmuş eski bir yerleşim yeridir. Bölgede bulunan kalıntılardan tarihinin Hititlere kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Osmancık'ın adı Pontus Kralı Mitridates zamanında "Aflan", Bizans döneminde ise "Eflânûs"dur. Kazanın Türklerin eline geçmesi Dânişmendliler zamanında olmuş ve adı da orayı fetheden Sorkun Emiri Osman Bey'den dolayı Osmancık olarak değiştirilmiştir. Osmancık, Danişmendlilerden sonra Anadolu Selçuklu, XIV. yüzyılın sonlarında da Osmanlı egemenliği altına girmiştir.

Kısaca coğrafi yapısı ve tarihi geçmişi bu şekilde olan Osmancık'ın XIX. yüzyıldaki iktisadi ve sosyal yapısı yine bu dönemde hazırlanmış olan Temettuât Defterlerinin ışığı altında bu tez çalışmasında değerlendirilmiştir.

1844 yılı Temettuât Defterlerinde Osmancık'ın 9 mahallesi ve 26 köyü bulunmaktadır. Mahallelere ait defterlerde 244, köylere ait defterlerde ise 870 hâne reisi kayıtlıdır. Kazada 44 çeşit meslek tespit edilmiş ve 1114 hâne reisinden 987'sinin (%88.5) belirli bir mesleği olduğu görülmüştür. Mesleklerin dağılımına bakıldığında, mahallelerdeki 244 hâne reisinden %23.9'unun çiftçi, %17.6'sının amele ve hizmetkâr, %0.8'inin çoban, %30.1'inin esnaf, %4.1'inin askeri ve idari görevli, %3.3'ünün dini görevli, %1.7'sinin eğitim ve diğer alanlarda görevli, %18.5'inin üretim dışında bulunan hâne reislerinden meydana geldiği görülmüştür. Köylerdeki 870 hâne reisinden %78.6'sının çiftçi, %8.7'sinin amele ve hizmetkâr, %0.8'inin çoban, %1.6'sının askeri ve idari görevli, %0.8'inin dini görevli, %0.1'inin eğitim ve diğer alanlarda görevli, %9.4'ünün ise üretim dışında bulunduğu anlaşılmıştır.

Hâne reislerinin sahip oldukları isim, unvan ve lâkaplar da yine Temettuât Defterlerinden tespit edilmiştir. Osmancık'ta 52 çeşit şahıs ismine rastlanıp bu isimlerin halkın dini ve milli duygularında yeri olan şahısların

isimlerinden seçildiği görülmüştür. Buna göre en fazla kullanılan şahıs ismi mahallelerde %13.9 ile “Ali”, köylerde %13.7 ile “Mehmet”tir. Bu isimleri de sırasıyla “Ahmet” ve “Hüseyin” isimleri takip etmektedir. Hâne reislerinin kullandığı aile isimlerine bakıldığında köylerde 18 hâne reisi tarafından kullanılan “İmam oğlu” ve mahallelerde 5 hâne reisi tarafından kullanılan “Kaleli Ömer oğlu” ilk sırayı almaktadır. Unvan ve lakâplar ise mahallelerde 59, köylerde 96 kişi tarafından kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları “molla, hacı, derviş, bey, efendi gibi” hâne reisinin ilmi, mali ve toplumsal seviyesi, bazıları da “kara, kızıl, kör, mecnun, demirci gibi” hâne reisinin fiziki, ruhi yapısı ve mesleği hakkında ipucu veren unvan ve lakâplardır.

Defterlerden hâne reislerinin gelir kaynakları ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre Osmancık’ta hâne reisleri ziraat, hayvancılık, esnafılık, ticaret, işçilik, ortakçılık, zûhûrat, kira ve maaş şeklinde çeşitli alanlardan gelir temin etmektedir. Ziraat geliri, bitkisel üretimden elde edilen gelir ile bağ ve bahçecilikten elde edilen gelir olarak kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Mezru tarla, pamuk tarlası ve kendir tarlası gelirinden ibaret olan bitkisel üretim geliri toplam gelirin %37.7’sini oluştururken, bağ ve bahçecilikten elde edilen gelir %13.7’sini meydana getirmektedir. Ziraat gelirinden başka toplam gelirin sırasıyla %31.8’ini zûhûrat, %0.6’sını gayrı menkul kiralari, %0.4’ünü toprak kiralari, %0.5’ini esnafılık, ticaret ve işçilik gelirleri, %0.3’ünü görevlilerin hizmetleri karşılığı aldıkları maaş, %0.2’sini ise ortakçılıktan elde edilen gelir oluşturmuştur.

Gelir dağılımında en fazla gelire hâneler arasında %82.2 ile çiftçiler, mahalleler arasında %31.1 ile Güney Mahallesi, köyler arasında ise %13.5 ile Dodurga Köyü sahiptir.

1844 Temettuât kayıtlarında Osmancık’taki hâne reisleri tarafından vergi-i mahsûsâ, öşür ve ağnam vergisi olmak üzere üç çeşit vergi ödendiği tespit edilmiştir. Hâne reislerinin ödediği toplam vergi-i mâhsûsa miktarı 136736 kuruştur. Bunun %17.8’i mahallelerdeki, %82.2’si ise köylerdeki hâne reisleri tarafından ödenmiştir. Öşür vergisi toplam 21760.5 kuruştur ve

bu miktarın %18.1'i mahallelere, %81.9'u köylere aittir. Osmancık'taki hâne reisleri tarafından ödenen ağnam vergisi miktarı ise toplam 4024.5 kuruştur ve bunun %6.4'ü mahalleler, %93.6'sı köylerdeki hâne reisleri tarafından karşılanmıştır.

Osmancık'ta tarımsal faaliyetler oldukça yaygındır. Hâne reislerinin sahip oldukları toprak miktarı 10142 dönümdür. Bu miktarın %71.6'sı mezru tarla, pamuk ve kendir tarlası, %6.5'i gayri mezru tarla, %21.9 ise bağ, bahçe ve bostana ayrılan alandan oluşmaktadır. Toprağın hâneler arasındaki dağılımında ise 6 kişinin 100 dönümden büyük tarlalarının olduğu görülmüştür. Tarım arazisinin mahalleler ve köyler arasındaki dağılımında ise %34.4 ile Cami-i Kebir Mahallesi'nin, %11.7 ile Dodurga Köyü'nün ilk sırada yer aldıkları tespit edilmiştir.

Osmancık'ta yetiştirilen başlıca hububat ürünler ise başta arpa olmak üzere buğday, yulaf ve burçaktır.

Kazada tarımdan sonra en önemli ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Temettuât Defterlerine göre hâne reislerinin sahip oldukları toplam hayvan sayısı 19494'tür ve bunlardan elde edilen gelir de 59139 kuruştur. Toplam hayvan sayısının %21.9'unu büyükbaş hayvanlar, %78.1'ini küçükbaş hayvanlar meydana getirmektedir.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV KAYNAKLARI

ML.VRD.TMT. 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925.

D.CRD. 692.

B- SALNÂMELER

SVS. 1287, 1288, 1293.

SVA. 1318

C- BAŞVURU ESERLERİ VE SÜRELİ YAYINLAR

ADIVAR, Adnan; **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

ADIYEKE, Nuri; "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", **OTAM**, S.11, Ankara, 2000.

ADSIZ, Nihal; **Osmanlı Tarihine Ait Takvimler**, Küçükaydın Matbaası, İstanbul, 1961.

AFYONCU, Erhan; "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", **Osmanlı**, C.VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999.

AINSWORTH, William Francis; **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armania**, (Yay. John W. Parker), London, 1842.

AKBAL, Fazıla; "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", **Belleten**, C.XV, S.57-60, TTK. Yay., Ankara, 1951.

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.II, Cem Yay., İstanbul, 1998.

-----; "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", **DTCFD.**, C.XIII, S.1-2, A.Ü. Yay., Ankara, 1955.

AKGÜNDÜZ, Ahmet – Said Öztürk; **Darende Temettuat Defterleri**, İstanbul, 2002.

AKTÜRE, Sevgi; "19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", **Çorum Tarihi**, Tarihsiz.

ALTUNDAĞ, Şinasi; "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", **DTCFD.**, C.V, S.2, A.Ü. Yay., Ankara, 1947.

AYDIN, Mahir; "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus ve Arazi Tahrirleri", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, (20-30 Haziran 1989)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1990.

AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERÂBADÎ; **Bezm u Rezm**, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

BAKIRER, Ömür; "Bizans Danışmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", **5. Hitit Festival Komitesi Çorum Tarihi**, Tarihsiz.

BARKAN, Ömer Lûtfi; "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.II, İstanbul, 1940-41.

-----; "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C.X, İstanbul, 1953.

BAYKARA, Tuncer; **Türk Kültürü**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003.

-----; **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş-I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1988.

1830 Sayımında Ankara, (Haz.Musa Çadırcı, Latif Armağan ve diğerleri), Ankara, 2000.

BULDUK, Üçler; "Çorum Sancağının İdari Teşkilatındaki Yeri-I", **OTAM**, S.3, Ankara, 1992.

CULNET, Vital; **La Turquie D'Asie: Geographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnee De Chaque Province De L'Asie Mineure**, C.VI, İstanbul, 2001.

ÇADIRCI, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK. Yay., Ankara, 1997.

-----; "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", **Belleten**, C.LIII, S.206-208, TTK. Yay., Ankara, 1989.

-----; "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Belleten**, C.XXXIV, S.135, TTK. Yay., Anara, 1970.

-----; "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**, TTK. Yay., Ankara, 1985.

ÇAĞATAY, Neşet; "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", **DTCFD.**, C.V, A.Ü. Yay., Ankara, 1947.

ÇIPLAK, M. Şakir; **Osmancık'ta Erenler Durağı Koyunbaba**, Horasan Yay., İstanbul, 2001.

Çorum'da Cumhuriyetin On Beş Yılı, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1938.

DEMİR, İsmet; "Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri", **Osmanlı**, C.VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999.

EREN, Hasan; "Türk Yer Adları Hakkında Araştırmalar", **Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar-I**, TTK. Yay., Ankara, 1950.

ERGENÇ, Özer; "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları-IV**, İstanbul, 1984.

-----; "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", **VIII. Türk Tarih Kongresi, (11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.II, TTK. Yay., Ankara, 1981.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Haz. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Mümin Çevik), C.II, Üçdal Neşriyat Yay., İstanbul, Tarihsiz.

FAROQHI, Suraiya; **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997.

GÖYÜNÇ, Nejat; "Hâne Deyimi Hakkında", **OTAM**, S.11, Ankara, 2000.

GÜRAN, Tefik; **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, Eren Yay., İstanbul, 1998.

-----; "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841-1861", **Belgeler**, C.XIII, S.17, Ankara, 1988.

-----; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Kredi Politikasının Gelişmesi, 1840-1910", **Uluslararası Midhat Paşa Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar (Edirne, 8-9 Mayıs 1984)**, TTK. Yay., Ankara, 1984.

HALAÇOĞLU, Yusuf; **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK. Yay., Ankara, 1998.

HUART, CL.; "Akşemseddin", **İslam Ansiklopedisi**, C.I, MEB. Yay., İstanbul, 1940.

HÜSEYİN HÜSAMEDDİN; **Amasya Tarihi**, C.II, Necmi İstiklal Matbaası, İstanbul, 1329-1332.

İLTER, Fügen; "Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık", **Belleten**, C.LII, S.202, TTK. Yay., Ankara, 1988.

İNALCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.

-----; **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yay., İstanbul, 1996.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, TC. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

KARPAT, H. Kemal; **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), TTK. Yay., Ankara, 2003.

KAZICI, Ziya; **Osmanlı Vergi Sistemi**, Şamil Yay., İstanbul, 1977.

KORKMAZ, Şerif; H. 1255-1264 (M. 1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

KÖPRÜLÜ, Fuad; "Uran Kabilesi", **Belleten**, C.VII, S.26, TTK. Yay., Ankara, 1943.

KÖSEOĞLU, Neşet; "Osmancıklı Mehmed Paşanın İki Vakfiyesi", **Çorumlu**, S.1, Çorum, 1938.

-----; "Osmancık'ta Üç Kitabe", **Çorumlu**, S.1, Çorum, 1938.

-----; "Çorum'da Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii Menberi", **Çorumlu**, S.3, Çorum, 1938.

-----; "Şerefeddin Mukbil Bey ve Mescidi İle Bir Yazma Kuranı", **Çorumlu**, S.4, Çorum, 1938.

-----; "Yer Adları", **Çorumlu**, S.3, Çorum, 1938.

KUBAN, Doğan; "Anadolu Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", **Vakıflar Dergisi**, S.7, İstanbul, 1968.

KURT, Yılmaz; "Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", **Belleten**, C.LIX, S.224-226, TTK. Yay., Ankara, 1996.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; "İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa", **Belleten**, C.LXIII, TTK. Yay., Ankara, 2000.

-----; "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", **Belleten**, C.LIX, S.224-226, TTK. Yay., Ankara, 1996.

MEHMED NEŞRİ; **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), C.I, TTK. Yay., Ankara, 1989.

MUALLİM NÂCİ; **Lügât-i Nâci**, Çağrı Yay., İstanbul, 1995.

ORTAYLI, İlber; **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, TTK. Yay., Ankara, 2000.

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), C.I, İstanbul, 1994.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, (Haz. Cem Behar), C.II, Ankara, 1996.

Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918, (Haz. Tevfik Güran), C.VII, Ankara, 2003.

ÖZKAYA, Yücel; "XVIII. Yüzyılda Orta Anadolu'daki Bazı Kaza ve Mahalle Adlarındaki Değişiklikler", **Türk Yer Adları Sempozyumu, Bildiriler, (11-13 Eylül 1984)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984.

—————; **Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık**, A.Ü. DTCF. Yay., Ankara, 1977.

ÖZTÜRK, Said; "Konya Temettuat Defterleri", **Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999)**, Konya, 2000.

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, MEB. Yay., İstanbul, 1993.

PAMUK, Şevket; **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi**, Gerçek Yay., İstanbul, 1993.

QUATAERT, Donald; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.VI, İletişim Yay., İstanbul, 1985.

SABUNCUOĞLU, İhsan; "Çorum'da Maarif Hayatı", **Çorumlu**, S.47, Çorum, 1944.

SERİN, Mustafa; "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri", **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası (20-21 Nisan 1998)**, Ankara, 1996.

SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMÎ; **Solak-zâde Tarihi**, (Haz. Vahid Çabuk), C.I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.

Son Teşkilat-ı Mülkiyyede Köylerimizin Adları, İstanbul, 1928.

SÜLEYMAN SÛDÎ; **Defter-i Muktesid**, C.I, Dersaadet, 1306.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ; **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

ŞENER, Abdüllatif; **Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yay., İstanbul, 1990.

-----; "Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları", **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK. Yay., Ankara, 1992.

TABAKOĞLU, Ahmet; **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul, 1986.

TÖNÜK, Vecihi; **Türkiye'de İdare Teşkilâtı**, Ankara, 1945.

TUĞLACI, Pars; **Osmanlı Şehirleri**, Milliyet Yay., İstanbul, 1985.

TURAN, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.

-----; **İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler**, TTK. Yay., Ankara, 1954.

Türk Ansiklopedisi, "Osmancık Maddesi", C.XXVI, Ankara, 1977.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C.VIII, Ankara, 1975.

Türkiye'de Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Haziran 1970 Durumu), Ankara, 1971.

UBUCINI, H.A.; **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, Timaş Yay., İstanbul, 1998.

UNAT, Faik Reşit; **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, TTK. Yay., Ankara, 1992.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", **Belleten**, C.XXII, S.125-128, TTK. Yay., Ankara, 1968.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), C.II, Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın No:36, Ankara, 1997.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; "Türkiye'de Yer-Adı Verme Usulleri", **Türk Yer Adları Sempozyumu, Bildiriler (11-13 Eylül 1984)**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984.

YINANÇ, Mükrimin Halil; "Dânişmendliler", **İslam Ansiklopedisi**, C.III, MEB. Yay., İstanbul, 1945.

Yurt Ansiklopedisi, "Çorum Maddesi", C.III, İstanbul, 1982.

YÜCEL, Yaşar; **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)**, A.Ü. DTCF. Yay., Ankara, 1970.

EKLER

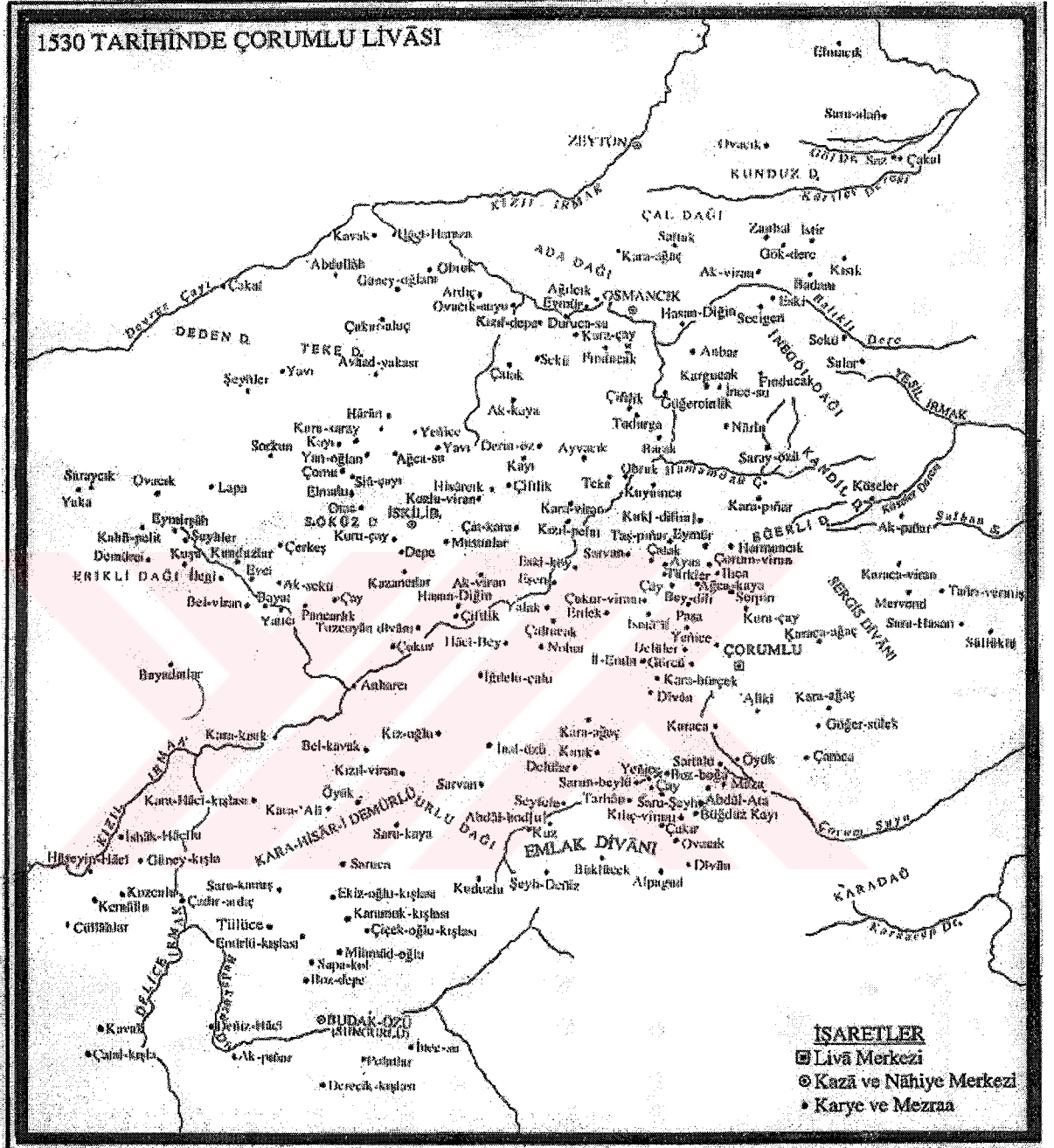
EK- 1. 1530 Tarihli Çorum Livası Haritası

EK- 2. 1881'de Osmancık'a Ait Resim

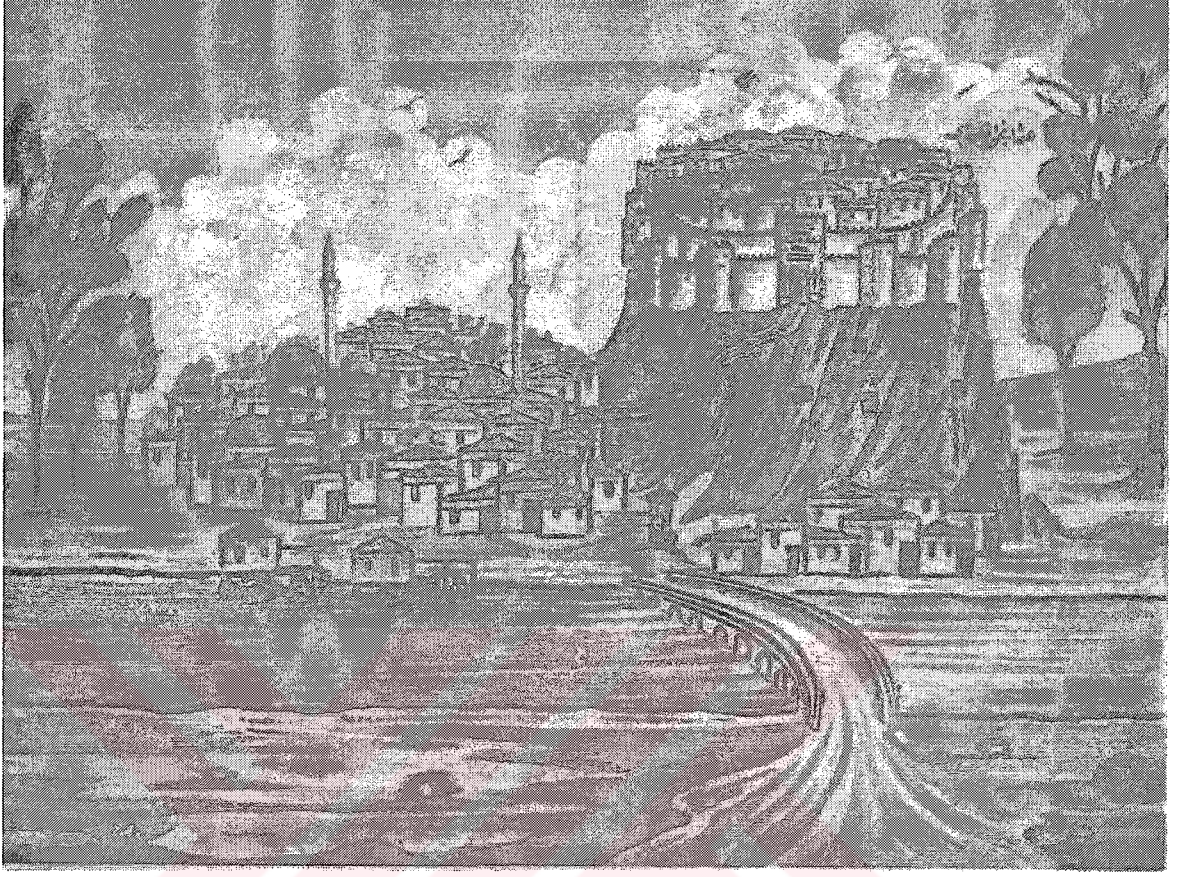
EK- 3. Çanakçı Mahallesi'ne Ait Temettuât Defteri'nin bir Kısım.

EK- 4. Durucasu Köyü'ne Ait Temettuât Defteri'nin bir Kısım.

EK- 1. 1530 Tarihinde Çorum Livası (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri 987/1530)

EK- 2. 1881'de Osmancık / Bozoklu Osman Şakir - Resimli İran Sefaretnamesi (Faik Reşit Unat'ın Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri adlı eserinden alınmıştır)

[illegible]

مجلس شورای اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

تاریخ ۱۳۰۲/۱۲/۲۵

Handwritten signature and date: 12/12/12

فیض آباد

رکعت ماندہ پورا کی

مفتی محمد رفیع الرحمن صاحب مدظلہ العالی

10/10/10

تاریخ ۱۳۰۲

۱۰۰/۱۰۰

صفحة فينيقية
١٥٠
١٥٠

پاکستان کے لیے

صفحة ١٠٠

مكتبة

١٠٠

دستی قلمی

۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

EK- 3. Osmancık Kazası mahallelerinden Çanakçı Mahallesi'ne ait Temettuât Defteri'nden bir kısım. BOA. ML. VRD. TMT. 904.

[Faint handwritten notes and calculations, possibly related to the preceding page's work.]

فائدہ ہے
 قریب فریور کے سنہ
 مرقیہ اوشو فریور کے سنہ
 مرقیہ اوشو فریور کے سنہ

Handwritten text in Persian script, likely a list or inventory, with a large red 'X' mark across the center. The text is arranged in columns and rows, with some entries underlined. The handwriting is cursive and appears to be from the 19th or early 20th century.

Defteri'nden bir kısım. BOA. ML. VRD. TMT. 918.

ÖZET

Bu çalışma XIX. yüzyıl ortalarında Osmancık Kazası'nın iktisadi ve sosyal yapısını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın ana kaynağını 1260-1261 / 1844-1845 tarihli Temettuât Defterleri oluşturmaktadır.

Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, Osmancık Kazası'nın coğrafi yapısı, ve antik çağlardan başlayarak kısaca tarihi anlatılmıştır. Ayrıca tez çalışmamıza esas teşkil eden Temettuât Defterlerinin önemine ve içeriğine ilişkin bilgiler de bu bölümde verilmiştir.

Birinci bölümde, Temettuât Defterlerine göre Osmancık'ın sosyal yapısı ele alınmıştır. Bu bölümde kazaya ait mahalle ve köy adları ile sayıları ve bu mahalle ve köylerin nüfusu değişik dönem ve kaynaklara göre karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bunun yanında hane reislerinin sahip oldukları isim, aile ismi, unvan ve lakaplar ile meslekler tespit edilerek meslek gruplarının mahalle ve köylere göre dağılımı ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Osmancık Kazası'nın iktisadi yapısı üzerinde durularak hâne reislerinin gelir kaynakları, hâneler arası, mahalle ve köyler arası gelir dağılımı incelenmiştir. Yine bu bölümde hâne reislerinden çeşitli adlarla alınan vergiler hakkında bilgi verilerek bu vergilerin mahalle ve köyler arası dağılımı belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde, Osmancık'taki tarım ve hayvancılık faaliyetleri üzerinde durularak, tarımı yapılan toprağın miktarı, kullanım şekli, toprağın hâneler arası, mahalle ve köyler arası dağılımı ile kazada yetiştirilen tarım ürünleri ve bu ürünlerin miktarı hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç bölümünde, çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ekler kısmında ise Osmancık Kazası'na ait resim ve harita ile Osmancık Temettuât Defterlerinden örnekler verilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada ortaya konulan bütün veriler tablolar halinde gösterilerek daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

SUMMARY

This research was done in order to bring out the economical and social aspects of the town-Osmancık in the mid 19th century. The main source of the study has been constituted by Temettuat Notebooks dated 1260-1261 and 1844-1845.

The study has these parts, introductory, following three sections and conclusion. In the introductory part I have tried to tell the geographical characteristics and a short story of the town Osmancık starting from the ancient times briefly. In addition, information that constituted a base related to the importance and content of the Temettuat Notebooks have also been given in this part.

In the first part, the social structure of the town, Osmancık, is represented as clearly as possible. Here, the names of the districts and the villages and their total numbers and also the populations of these districts and villages are explained according to the sources comparatively. Besides this, the names, surnames, titles and nicknames with their occupations of the heads of the families have been pointed out. Then the occupational divisions of the people with the distributions according to the divisions and the villages have also been explained briefly.

In the second part, the economical structure of the town, Osmancık is brought out and the income sources, distributional revenues of the people in the different locations are expressed carefully.

In the third part, by concentrating on the agriculture and the stock – breeding affairs in Osmancık, the amount of arable land, sorts of the usages of the land, distributions of the land among the districts and the villages, agricultural products grown in the town and the quantities of the products are explained.

In the conclusion part, there is a general evaluation of the search.

In the appendix parts, some pictures, maps, exemplary pages from the Temettuât Notebooks concerning Osmancık can be found.

In addition to the explanations above, all the data, which has been represented in this study, is shown as tableaus to make it be understood better.

